

Implemented by

ICMPD
International Centre for
Migration Policy Development

Вклучување на преживеаните лица
во процесот на креирање политики и
оперативниот одговор на трговијата со луѓе
Водич за практичари

Подготвено од Меѓународниот центар за развој на миграциска политика, Виена - Австрија во рамките на Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (ГИЗ) регионален проект за Спречување и борба против трговијата со луѓе на Западен Балкан – “PaCT”. Нарачано од германското сојузно министерство за економска соработка и развој (БМЗ)

Меѓународен центар за развој на миграциска политика | 2022

Автор: Иванка Хајнцл, Програма за борба против трговија со луѓе на ИЦМПД

Тим на ИЦМПД: Сања Миленковиќ Бојаџиева, Мелита Груевска Греам, Иванка Хајнцл, Едгар Федерзони дос Сантош, Елена Петреска.

Тим на ГИЗ: Михаил Семец, Весна Вујовиќ Призмиќ, Светлана Здравковска, Мартин Хибш, Јан Хендрик Данхајзиг.

Тим на МАРРИ: Сашко Коцев, Александар Тодосиев.

Меѓународен центар за развој на миграциска политика (ИЦМПД)
Gonzagagasse 1
A-1010 Виена
Австрија
www.icmpd.org

Меѓународен центар за развој на миграциска политика

Сите права се задржани. Ниту еден дел од оваа публикација не смее да се репродуцира, копира или пренесува во каква било форма или на кој било начин, електронски или механички, вклучувајќи фотокопија, снимање или каков било систем за складирање и враќање на информации, без дозвола на сопствениците на авторските права. Содржината на оваа публикација може да се користи за едукативни и други некомерцијални цели, под услов ИЦМПД да биде известен за целта и секоја таква употреба да биде придружена со наведување на изворот.

ИЦМПД ѝ доделува на ГИЗ неотповикливо, неексклузивно и преносливо право да ја користи оваа публикација во сите области и полиња, вклучително и нејзина обработка, превод и употреба во електронски медиуми. ГИЗ го задржува правото да им даде едноставни права на подкорисници на оваа публикација на трети страни.

Оваа публикација е овозможена со поддршката дадена од регионален проект за Спечување и борба против трговијата со луѓе на Западен Балкан – “PaCT”, спроведен од *Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit* - Германско друштво за меѓународна соработка (ГИЗ) во име на германското сојузно Министерство за економска соработка и развој (БМЗ) во партнерство со МАРРИ.

Содржината на оваа публикација е единствена одговорност на ИЦМПД, и на каков било начин не може да се смета дека ги одразува ставовите на ГИЗ, БМЗ или МАРРИ.

Графичко уредување: 360° Communication Jürgen Henning

Печати: Datapons DOOEL

Содржина

Список со кратенки.....	7
А. Вовед и контекст.....	8
Б. Методологија	11
В. Водечки принципи.....	15
1. Принципи на учество	15
2. Пристап заснован на трауми.....	18
3. Согледувања во врска со вклучувањето на преживеаните лица	18
Г. Вклучување на преживеаните лица во процесот на креирање политики како одговор на ТЛ.....	22
Практика П1: Воведување на преживеаните лица од ТЛ како засегнати страни во борбата против трговијата со луѓе.....	22
Практика П2: Формирање советодавно тело на преживеани лица.....	24
Практика П3: Иницијативи за застапување на преживеаните лица	27
Д. Вклучување на преживеаните лица во оперативниот одговор на ТЛ.....	30
Практика О1: Воспоставување механизам за консултации со организациите предводени од преживеани лица или поединците.....	31
Практика О2: Идентификување области на вклучување на преживеаните лица во оперативниот одговор на ТЛ.	32
Практика О3: Собирање повратни информации од корисниците на услугите и од преживеаните лица	36
Ѓ. Примери за иницијативи предводени од преживеани лица.....	38
Библиографија	44
Анекс 1.....	47
1.1. Алатка за процена на потенцијалот за спроведување добри практики.	47
Анекс 2.....	49
2.1. Аспекти во работата со луѓе што преживеале трауматски настани.....	49
Анекс 3.....	50
3.1. Список со потенцијални функции на советодавното тело.....	50
3.2. Критериуми за избор на членови на советодавното тело.....	51
3.3. Формулар за пријавување за членовите на советодавното тело/ група.....	52
3.4. Внатрешни прописи на Советодавниот одбор за жртви/ потенцијални жртви на трговија со луѓе	53
Анекс 4.....	60
4.1. Алатка за самопроцена за Практиката заснована на искуствата на преживеаните лица.	60
Анекс 5.....	62
5.1. Примери за вклучување преживеани лица во различни области на НМУ.	62
5.2. Прашалник за собирање повратни информации од жртвите.....	64
Анекс 6.....	64
6.1. Образец за собирање повратни информации од корисниците на услугите.	64

Список со кратенки

АТЦ	Координатор за борба против трговија со луѓе
АТП	Програма за борба против трговија со луѓе
ГО	Граѓанска организација
ГИЗ	Германско друштво за меѓународна соработка
ИАП2	Меѓународно здружение за јавно учество
ИКАТ	Меѓуагенциска група за координација против трговија со луѓе
ИЦМПД	Меѓународен центар за развој на миграциска политика
ИСТАК	Меѓународен советодавен совет на преживеани лица од трговија со луѓе
МАРРИ	Регионална иницијатива за миграција, азил и бегалци
НВО	Невладина организација
НМУ	Национален механизам за упатување
ОДИХР	Канцеларија за демократски институции и човекови права
ОХЦХР	Канцеларија на Високиот комесар за човекови права на ОН
ОБСЕ	Организација за безбедност и соработка во Европа
ПОА	Акциски план
СОП	Стандардни оперативни процедури
ТЛ	Трговија со луѓе
ПЗ	Проектна задача
УНИЦЕФ	Детски фонд на Обединетите нации

A. Вовед и контекст

Вклучување на преживеаните лица во процесот на креирање политики и оперативниот одговор на трговијата со луѓе – Водич за практичари е изготвен во рамките на проектот „Развивање пристапи за зајакнување на функционалноста на механизмите за упатување (НМУ) кај учесничките на МАРРИ¹“. Проектот го спроведува Меѓународниот центар за развој на миграциска политика (ИЦМПД) во партнерство со Регионалната иницијатива за миграција, азил и бегалци (МАРРИ) и финансиран од Германското друштво за меѓународна соработка GmVH (ГИЗ) во рамките на поширокиот регионален проект „Превенција и борба против трговијата со луѓе на Западен Балкан“ (PaCT).

Целите на проектот се да се развијат и да се дисеминираат конкретни пристапи за зајакнување на функционалноста на НМУ за жртвите на трговија со луѓе кај Учесничките на МАРРИ², како и да се отвори патот за практично спроведување на пристапите на регионално ниво.

Во рамките на проектот, ИЦМПД подготви четири практични пристапи:

- Пристап 1: Вклучување на преживеаните лица во процесот на креирање политики како одговор на трговијата со луѓе (ТЛ) кај Учесничките на МАРРИ;
- Пристап 2: Вклучување на преживеаните лица во оперативниот одговор на трговијата со луѓе кај Учесничките на МАРРИ;
- Пристап 3: подобрување на комуникацијата и координацијата меѓу чинителите на НМУ кај Учесничките на МАРРИ;
- Пристап 4: Зголемено учество на граѓанските организации во механизмите за упатување на Учесничките на МАРРИ.

Во овој документ се опфатени Пристапите 1 и 2. Нивната **цел** е да се зајакне ефективностата на одговорите против трговијата со луѓе и спроведувањето на НМУ кај Учесничките на МАРРИ преку обезбедување вклученост на преживеаните лица од ТЛ во процесот на креирање политики и оперативниот одговор.

Што претставува Водичот?

Во Водичот за практичари се претставени конкретни активности и чекори за вклучување на преживеаните лица во одговорот против трговијата со луѓе, врз основа на постојните практики во Учесничките на МАРРИ и на територии надвор од регионот. Предложените активности произлегуваат и од експертизата на Програмата за борба против трговија со луѓе на ИЦМПД во креирањето и спроведувањето механизми за упатување жртви и соработка за предметите на

1 Во согласност со правилата за комуникација на МАРРИ, терминот „Учеснички“ се користи наместо „земји“. Терминот се однесува на Учесничка/Учеснички на МАРРИ (т.е. потреби на учеснички, ниво на учеснички итн.)

2 Регионалната иницијатива за миграција, азил и бегалци (МАРРИ) е регионална структура, составена од шест Учеснички: Албанија, Северна Македонија, Босна и Херцеговина, Србија, Црна Гора и Косово*

* Оваа ознака е без предрасуди за статусот и е во согласност со Резолуцијата 1244 на Советот за безбедност на Обединетите нации и Мислењето на Меѓународниот суд на правдата за Декларацијата за независност на Косово.

ТЛ, од креирањето документи за политиките за борба против трговија со луѓе до зајакнување на севкупниот одговор против трговијата со луѓе.

За кого е наменет?

Документот го изготвија стручните лица за НМУ од Учесничките на МАРПИ со цел да им обезбедат рационализирани методи, упатства и алатки насочени кон навремена и соодветна помош и заштита на жртвите на трговија со луѓе и креирање соодветни политики за борба против трговијата со луѓе со вклучување на преживеаните лица.

Како се користи?

Насоки

Методи

Алатки

Добри практики

Ова е ориентациски документ, кој професионалците може да го користат во секојдневното работење преку спроведување една или повеќе од презентираните алатки и добри практики, во зависност од своите интереси и потреби. Во документот се дадени информации за постојните практики поврзани со вклучувањето на преживеаните лица во одговорот за борба против трговијата со луѓе што би можеле да ги спроведат професионалците и практичарите за борба против трговијата со луѓе од Учесничките на МАРПИ, и се предлагаат конкретни и практични насоки за тоа како може да се решат предизвиците на вклучувањето и учеството на преживеаните лица.

Покрај презентираните практики, документот нуди **алатка** за поддршка на практичарите **да проценат дали идентификуваната добра практика е приспособлива и дали може да се спроведе во контекст на Учесничките – Анекс 1.**

Зошто е важно да се вклучат преживеаните лица од ТЛ?

Принципот на учество овозможува унапредување на сите човекови права во секое општество. Тоа е од суштинско значење за намалување на нееднаквостите и општествените конфликти, за оснажување на поединците и групите, за елиминирање на маргинализацијата и дискриминацијата. Тоа е еден од основните елементи на пристапите засновани на човекови права.³

Преживеаните лица од ТЛ би можеле да одиграат клучна улога во воспоставувањето ефективни мерки за спречување на ова кривично дело, за идентификување и спасување на жртвите, и несомнено, за нивна поддршка во насока на социјално и економско закрепнување.

*„Како експерти за темата, преживеаните лица од трговија со луѓе играат суштинска улога во движењето за борба против трговијата со луѓе. Искуствата што тие ги имаат доживеано се клучни за креирање холистички, сеопфатни интервенции засновани на решенија“.*⁴

3 ОХЦХР (2018), *Насоки за државите за ефективно спроведување на правото на учество во јавните работи.*

4 ОБСЕ/ОДИХР (2022) *Национален механизам за упатување, здружување на напорите за заштита на правата на тргуваните лица – Прирачник за практичари, второ издание.*

Процесот на учество на преживеаните лица и заштитата на нивните права станува моќен доколку се слуша нивниот глас и се користи нивното искуство во креирањето и спроведувањето на одговорот на ТЛ. Исто така, вистинската вклученост на преживеаните лица во креирањето и спроведувањето на политичките и оперативните одговори насочени кон заштита на нивните права не се однесува само на слушање на нивниот глас. Потребно е и нивно оснажување за да преземат активна улога во формулирањето на политичките и оперативните одговори, како и да се земе предвид нивното искуство, што е далеку од чисто претставничките или токенистички улоги што предолго им беа доделувани.

Во јануари 2021 година, Канцеларијата на ОБСЕ за демократски институции и човекови права (ОДИХР) го основаше **Меѓународниот советодавен совет на преживеани лица од трговија со луѓе (ИСТАК)**.⁵ Советот е составен од 21 преживеано лице од трговија со луѓе. Нивната улога е да даваат совети, насоки и препораки за членовите на ОДИХР и ОБСЕ, за прашања поврзани со борбата против трговијата со луѓе (ТЛ), вклучително и законодавството, политиките и практиките; образовните напори и напорите за градење на капацитетите на ОДИХР итн. Советот, исто така, има посебна улога да обезбедува насоки за алатките што се неопходни за поттикнување на растот на мрежите на преживеани лица и за унапредување на стандардизацијата на терминологијата поврзана со преживеаните лица во рамките на борбата против трговијата со луѓе.

Една година претходно, Меѓуагенциската група за координација против трговија со луѓе (ИКАТ) во својот Аналитички преглед за 2020 година ја истакна важноста на вклучувањето на преживеаните лица, вклучително и децата во дејствијата за борба против трговијата со луѓе. Понатаму, ИКАТ ја објави својата одлука да ја нагласи „важноста на активното учество на жртвите и преживеаните лица во сите интервенции за борба против трговијата со луѓе“ за време на третото оценување на Глобалниот акциски план на Обединетите нации за борба против трговијата со луѓе.

Неодамна, Фондот за слобода објави дека се основа нов фонд заснован на доверба, **Фонд за лидерство на преживеани лица**, чија цел е финансирањето да оди директно во рацете на организациите предводени од преживеаните лица од трговија со луѓе.⁶

Шесте Учеснички на Регионалната иницијатива за миграција, азил и бегалци (МАРПИ) - Албанија, Северна Македонија, Босна и Херцеговина, Србија, Црна Гора и Косово* воведоа правни и политички рамки за борба против трговијата со луѓе усогласени со меѓународните стандарди и принципи за поддршка на жртвите и заштита на нивните човекови права. Во склад со горенаведените случувања, некои Учеснички на МАРПИ покажуваат силно разбирање за важноста на вклучувањето на преживеаните лица и за вредноста на нивното

5 ОБСЕ/ОДИХР (2020) *Меѓународен советодавен совет на преживеани лица од трговија со луѓе на ОДИХР (ИСТАК)*. Преглед.

6 Фонд за слобода: Survivor Leadership Fund - Freedom Fund https://freedomfund.org/programs/community-building/survivor-leadership-fund/?mc_cid=21612e31cb&mc_eid=80a2e05b00

* Оваа ознака е без предрасуди за статусот и е во согласност со Резолуцијата 1244 на Советот за безбедност на Обединетите нации и Мислењето на Меѓународниот суд на правдата за Декларацијата за независност на Косово.

вклучување во одредени процеси на донесување одлуки во однос на рамката на политиките – акциски планови, стратегии, програми итн. Канцеларијата на координаторот за борба против трговијата со луѓе на Албанија официјално формираше *Советодавен одбор на жртви*, во кој се вклучени тројца преживеани лица од трговија со луѓе.⁷ Во Србија, невладината организација Атина ја формираше *Групата за застапување на жени што доживеале ТЛ*.

Меѓутоа, истражувањето за почетните состојби во однос на информираноста и учеството во НМУ на Учесничките на МАРПИ, спроведено во 2020 година⁸, покажа дека учеството на преживеаните лица е прилично неразвиена област. Активното учество на преживеаните лица во спроведувањето на активностите на НМУ и во обликувањето на политиките за борба против трговијата со луѓе би ги зајакнало двата одговора. Истражувањето предлага како препорака, учеството на преживеаните лица како советници да биде дополнително развиено од властите во сите Учеснички на МАРПИ. Нагласена е потребата да се изнајдат и да се поддржат безбедни и етички начини на учество на жртвите во НМУ.⁹

Исто така, формирањето на советодавно тело на преживеани лица за поддршка на работата на НМУ е еден од препорачаните стандарди на новото издание на Насоките на ОБСЕ/ОДИХР за развој на НМУ.¹⁰

И на крајот, придонесот на преживеаните лица и професионалното искуство во полето за борба против трговијата со луѓе не се систематизирани и „преведени“ во рамка за вклучување на преживеаните лица. Несомнено недостасуваат сеопфатни упатства што би им биле достапни на надлежните институции за борба против трговија со луѓе. Меѓународните организации ја поддржуваат потребата за пристап заснован на учество на преживеаните лица, но ретко се предлагаат конкретни форми и алатки.

Двата практични пристапи предложени во овој документ претставуваат напор да се премости овој конкретен јаз.

7 Стејт депармент на САД (2020), *Извештај за трговија со луѓе*.

8 Различни и еднакви (2020), *Извештај од истражувањето за почетните состојби за информираноста и учеството во НМУ на Учесничките на МАРПИ*.

9 Различни и еднакви (2020), *Анализа и мапирање на националните механизми за упатување за заштита на жртвите на трговија со луѓе во шесте учеснички на МАРПИ*.

10 ОБСЕ/ОДИХР (2022) *Национален механизам за упатување, здружување на напорите за заштита на правата на тргуваните лица – Прирачник за практичари, второ издание*.

Б. Методологија

Во АТП се користеше сеопфатна методологија при креирањето на сите практични пристапи.

Преглед на документи

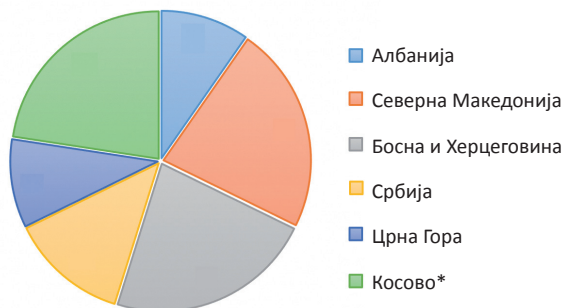
Прегледувањето документи се состоеше од собирање и анализа на релевантните информации за развој на четирите практични пристапи. Беа истражени и ревидирани различни извори:

- Постојните меѓународни правни и политички рамки, поврзани со темите на четирите пристапи.
- Релевантни публикации, извештаи, академски истражувања, насоки, препораки итн.
- Тековните меѓународни иницијативи и случувања во однос на четирите теми на пристапите.
- Постојните практики во Учесничките на МАРПИ и пошироко, поврзани со четирите теми на пристапот.

Теренско истражување

Тимот изготви **прашалник** што ги опфати четирите тематски области на пристапите. Неговата цел беше да се добијат дополнителни информации и постојните практики за учесничките на МАРПИ. Прашалникот беше доставен до назначени владини и невладини органи (координаторите на НМУ и други чинители во НМУ). Прашалникот беше преведен на српски/босански/црногорски, македонски и албански јазик и беше испратен до 56 идентификувани засегнати страни во борбата против трговијата со луѓе - професионалци во регионот и засегнати страни назначени како фокусни точки на проектот.

По процесот на последователни активности со сите контактирани засегнати страни, тимот доби **вкупно 31** одговор на прашалникот - **три** од Албанија, **седум** од Северна Македонија, **седум** од Босна и Херцеговина, **четири** од Србија, **три** од Црна Гора и **седум** од Косово*.

Слика 1: Одговори од Учесничките на МАРПИ

* Оваа ознака е без предрасуди за статусот и е во согласност со Резолуцијата 1244 на Советот за безбедност на Обединетите нации и Мислењето на Меѓународниот суд на правдата за Декларацијата за независност на Косово.

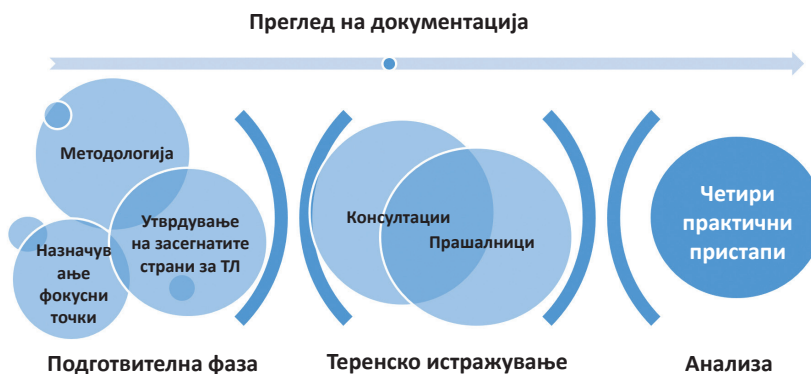
Исто така, беа одржани **консултации** со меѓународните партнери што се активни на темите од пристапите. Целта на консултациите беше да се даде дополнителен увид во собирањето детални и конкретни информации, на пример во врска со формирањето советодавни одбори и иницијативи на преживеани лица, платформи и алатки за вклучување на ГО, формирање и реализирање иницијативи и платформи за соработка итн.

Поточно, нацртот на „Вклучување на преживеаните во процесот на развој на политики и оперативен одговор на трговијата со луѓе – практично упатство“ беше дополнително дискутиран со засегнатите страни за борба против трговијата со луѓе од Албанија, Србија и Косово.*

Проектниот тим обезбеди вклучување на преживеаните во развојот на овој документ преку тесна соработка со претставници на невладини организации кои спроведуваат практики за вклучување на преживеаните и преку консултации со претставници на две организации предводени од преживеаните. Нивните изразени мислења, предлози и повратни информации ја заклучија конечната верзија на документот.

Анализа на информациите и изготвување на пристапите

Наодите од собраните информации се анализираат и комбинираат со наодите од прегледот на документацијата. Тие се користат како основа за четирите практични пристапи. Како поткрепа на целосното изготвување на пристапите ќе бидат земени предвид постојните меѓународни стандардни и насоки за инклузија на преживеаните лица од трговија со луѓе, ангажманот на ГО и зајакнатата соработка и комуникација меѓу засегнатите страни.

Слика 2: Процесот на креирање на практичните пристапи.

Структура на пристапите

Врз основа на анализата на собраните информации, беа изготвени четири практични пристапи и насоки за нивно спроведување.

* Оваа ознака е без предрасуди за статусот и е во согласност со Резолуцијата 1244 на Советот за безбедност на Обединетите нации и Мислењето на Меѓународниот суд на правдата за Декларацијата за независност на Косово.

Практичниот пристап за учество на преживеаните лица од трговија со луѓе како советници во процесот на креирање политики и оперативниот одговор ја има следната структура:

- Вовед и контекст
- Методологија
- Водечки принципи за вклучување на преживеаните лица од трговија со луѓе во одговорите против трговијата со луѓе на Учесничките на МАРРИ.
- Постојни практики и процедури за вклучување на преживеаните лица од ТЛ и партиципативен пристап на меѓународно ниво и во Учесничките на МАРРИ.
- Методи, упатства, алатки и добри практики за учество на преживеаните лица од трговија со луѓе како советници во процесот на креирање политики.
- Методи, упатства, алатки и добри практики за учество на преживеаните лица од трговија со луѓе како советници во оперативниот одговор.

В. Водечки принципи

1. Принципи на учество

Практиките предложени во овие практични пристапи се темелат на принципот на учество.

Партиципативниот пристап е концепт што опфаќа голем број области на човековата дејност. Во сржта на партиципативниот пристап лежи идејата дека процесот на креирање (изготвување, воспоставување, проценка, оценување итн.) на одреден производ (услуга, политика, документ за политики, итн.) вклучува лица што се директно засегнати од резултатот (тие се целната група на услугата, политиката, документот за политики итн.)

„За примена на партиципативен пристап може да се користат различни алатки. Сите тие ја делат истата филозофија, а тоа е да се олесни изразувањето и учеството на различни и разновидни чинители. Ова опфаќа најразлични форми на изразување: усна комуникација, писмена комуникација и шематско претставување [...] Со вклучување на чинителите во еден ваков процес на сокреирање се поттикнува чувството на одговорност за резултатите и вклучувањето на Учесничките во нивното спроведување“.¹¹

Уште еден агол на учеството на преживеаните лица е концептот на **учество на јавноста**. Меѓународното здружение за јавно учество (ИАП2) го изготви *Спектарот на јавно учество*¹² за да им помогне на групите да ја дефинираат улогата на јавноста во секој процес на нејзино вклучување. Тие ги идентификуваат фазите на вклученост на групата според влијанието на процесот на донесување одлуки.

Слика 3: Фази на вклученост во процесот на учество на јавноста. Извор: ИАП2

Овој пристап во голема мера се заснова на типологијата на осум нивоа на учество на граѓаните, позната како **Арнштајновата скала на учество на граѓаните**.¹³

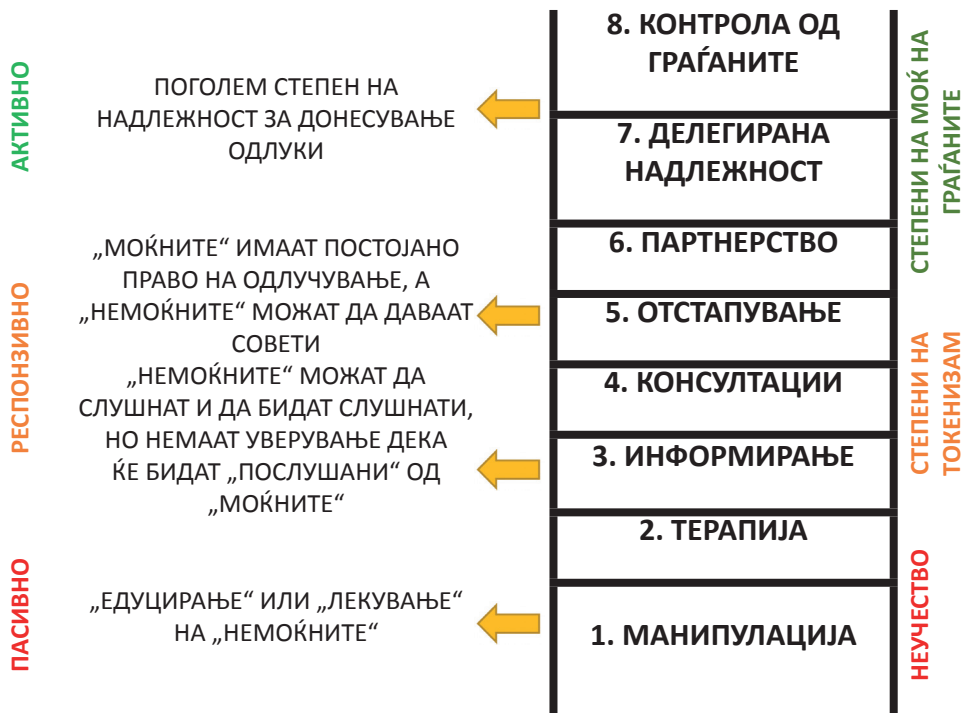
Секое ниво одговара на степенот на надлежност на граѓанинот во одредувањето на резултатот од акцијата или производот (види *Слика 4*). Акциите на нивоата 1 и 2 не им овозможуваат на луѓето да учествуваат во планирањето или спроведувањето програми, туку им овозможуваат на носителите на позиции на моќ да ги „едуцираат“ или „лекуваат“ учесничките. Акциите на нивоата 3 и 4 им овозможуваат на учесничките да се слушнат и да имаат глас преку споделување информации и консултации. Двонасочното споделување информации може да изгледа како едноставен метод, но влијанието на овој процес, ако сериозно се сфати, значи дека луѓето што се вклучени честопати се чувствуваат дека се слушнати, ислушани, а со тоа и ценети. Консултациите честопати ги претпочитаат

11 Лоран Азар, Елиз Одуан (2016), *Партиципативен пристап: Дефиниција*. <https://dicoagroecologie.fr/en/encyclopedia/participatory-approach/>

12 ИАП2, *Столбови за учество на јавноста*, брошура, <https://www.iap2.org/mpage/Home>

13 Арнштајн, С. (1969), *Скала на учество на граѓаните*. *Весник на Американскиот институт на урбанисти* и 360° учество: <https://360participation.com/models-of-participation/>

организациите што сметаат дека имаат должност или чувство на одговорност да покажат ангажираност на одредени групи. Меѓутоа, на овие две нивоа, учесничките немаат надлежност да обезбедат следење и промена на статус кво состојбата. Акциите на петтото ниво овозможуваат поактивна, советодавна улога на учесничките, но надлежноста останува кај носителите на позиции на моќ и тие го имаат правото да одлучат за легитимноста или изводливоста на дадениот совет. Акциите на шестото ниво – Партнерство, им овозможуваат на учесничките да преговараат и да постигнуваат компромис со носителите на позиции на моќ. На највисоките нивоа, (7) Делегирана надлежност и (8) Контрола од граѓаните, учесничките добиваат мнозинство места за одлучување, или целосна надлежност за управување. Најчесто застапуван модел е група без посредници меѓу неа и изворот на финансиски средства.¹⁴

Слика 4: Арнштајнова скала, Извор: Засновано на 360° Учество

„Несомнено, скалата со осум скалила е поедноставување, но помага да се илустрира поентата што многумина ја имаат занемарено - дека има значителни граѓани на учеството на граѓаните.[...] Основните прашања се во суштина исти – лица што се „никој“ во неколку сфери се обидуваат да станат „некој“ со доволно надлежности да ги натераат целните институции да бидат респонзивни на нивните ставови, аспирации и потреби“.¹⁵

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Арнштајн, С. (1969), Скала на учество на граѓаните. Весник на Американскиот институт на урбанисти.

Уште еден аспект на партиципативниот пристап е учеството на децата и младите. Тековните практични пристапи не се насочени конкретно на децата, но бидејќи многу преживеани лица од трговија со луѓе се млади лица, мора да се земат предвид и **принципите на учество на младите**.

Моделот на Роџер Харт ги претставува можните нивоа на вклученост на младите луѓе надвор од нивните семејства.

Ниво 1: Манипулација - возрасните ги користат децата за да поддржат одредени каузи и се преправаат дека каузите се инспирирани од децата.

Ниво 2: Декорација - младите се користат за да потпомогнат или „поткрепат“ некоја кауза на релативно индиректен начин.

Ниво 3: Токенизам - на младите навидум им се дава глас, но всушност имаат мал или никаков избор за тоа што прават или како учествуваат.

Ниво 4: Назначени, но информирани - на младите им се доделува одредена улога и се информираат за тоа како и зошто се вклучени.

Ниво 5: Консултирани и информирани - младите даваат совети за проекти или програми изготвени и водени од возрасни. Децата се информирани за тоа како ќе се користи нивниот придонес и за резултатите од одлуките што ги донесуваат возрасните.

Ниво 6: Одлуки иницирани од возрасните, а споделени со децата - проектите или програмите се иницирани од возрасните, но донесувањето одлуки се врши заедно со младите.

Ниво 7: Иницирани и водени од децата - младите иницираат и водат проект или програма. Возрасните се вклучени само во улога на поддршка.

Ниво 8: Иницирани од децата, а споделени со возрасните - проектите или програмите се иницирани од децата, а донесувањето одлуки го вршат децата и возрасните заедно. **Овие проекти ги оснажуваат децата, а во исто време им овозможуваат пристап и учење од животното искуство и стручноста на возрасните.**¹⁶

Партиципативните пристапи може да се користат во кој било политички или оперативен аспект на одговорите против трговијата со луѓе. Партиципативните пристапи не опфаќаат „единствен“ метод, туку претставуваат начин на обезбедување услуги или креирање политики што се значајни за нивните целни групи. Постојат многу можности за користење на партиципативните пристапи, па затоа е важно систематски да се размисли во која фаза и во кој аспект преживеаните лица би биле најефективно вклучени.

„На таа личност би ѝ го раскажала она што сега го знам и што би можела таа да направи. Ако е потребно, би отишла со неа во службите што даваат помош. Ако сум со неа, можам да зборувам со неа, би можела да ѝ помогнам. Мислам дека некој како мене што имал среќа може да биде од помош...“¹⁷

16 Харт, Р. (1992), *Учество на децата: од токенизам до државјанство* и 360° учество: <https://360participation.com/models-of-participation/>

17 ИЦМГД (2010), *Студија за искуствата по трговијата со луѓе во Република Чешка, Унгарија, Италија и Португалија*.

2. Пристап заснован на трауми

Пристапот заснован на трауми е клучен елемент на принципите на вклучување на преживеаните лица во ефективниот одговор на ТЛ. Пристапот е различен од интервенциите или услугите наменети за жртвите изложени на трауми, чија конкретна цел е решавање на последиците од траумите и олеснување на процесот на закрепнување.

Слика 5: Шест принципи што го водат пристапот заснован на трауми (Според Канцеларијата за подготвеност и одговор за јавно здравје и Националниот центар за нега заснована на трауми)¹⁸

Во 2018 година, Фондацијата Хелен Бамбер објави „Кодекс на однесување заснован на трауми за сите стручни лица што работат со преживеани лица од трговија со луѓе и ропство (TiCC)“. Во документот се дадени едноставни методи и техники за поддршка на стручните лица во сите области поврзани со ТЛ за тоа како:

- Да воспостави и одржи меѓусебен однос на доверба со преживеаните лица во кој било работен контекст или средина;
- Да оддаваат постојано чувство на смиреност, сигурност и безбедност во текот на својата работа;
- Да ја зголемат довербата на преживеаните лица и да го минимизираат ризикот да предизвикаат вознемиреност и повторна трауматизација;
- Да останат безбедни и здрави во текот на својата работа, избегнувајќи секундарна трауматизација и професионално „прегорување“.¹⁹

3. Согледувања во врска со вклучувањето на преживеаните лица

3.1. „Преживеано лице“ или „жртва“?

Постојат многу дефиниции за употребата на термините „преживеано лице“ и „жртва“ во однос на трговијата со луѓе. Некои предлози за дефинициите гравитираат кон факторот на моќ и димензиите како „оснажување“ и „немоќ“. Други ги разликуваат двата поима по присуството или отсуството на сторител.

18 Центри за контрола и превенција на болести (ЦДЦ), (2020): веб-страница: https://www.cdc.gov/cpr/infographics/6_principles_trauma_info.htm

19 Рејчел Виткин и д-р Кејти Робјант, Фондација Хелен Бамбер (2018), Кодекс на однесување заснован на трауми за сите стручни лица што работат со преживеани лица од трговија со луѓе и ропство, Trauma Informed Code of Conduct (TiCC) | Helen Bamber <https://www.helenbamber.org/resources/best-practiseguidelines/trauma-informed-code-conduct-tic>

„Жртва“ имплицира дека има директен сторител, додека „преживеано лице“ не вклучува сторител. Понатаму, „преживеано лице“ подразбира надминување на одреден трауматски настан и понекогаш може да се поврзе со чувство на „херојство“ што можеби не е соодветно да се примени на лице што се обидува да закрепне од траума и да ја врати сопствената сила. Терминот „жртва“ често укажува на беспомошност и пасивност. Исто така, откако лицето ќе закрепне, можеби не е соодветно да се поврзува со кривичното дело и со траумата.²⁰

Затоа, во овој документ се користат двата термина без никакви предрасуди кон лицата што доживеале трговија со луѓе. Двата термина се користат како опис на различните фази во процесот на закрепнување.

За целите на овој документ, **жртва** на ТЛ е лице што доживеало ситуација на трговија со луѓе и е во процес на закрепнување, сè уште дел од мрежата на услуги за поддршка обезбедени за жртвите на ТЛ. **Преживеано лице** од ТЛ е лице што било во ситуација на трговија со луѓе и го завршило процесот на закрепнување или е во напредна фаза.

3.2. „Учество“ или „вклучување“

За целите на овој документ, важно е и да се разјасни разликата помеѓу „учество“ и „вклучување“. Двата термина понекогаш се користат наизменично или честопати нема јасно разбирање меѓу засегнатите страни за тоа како тие се разликуваат.

Во овој документ се користат дефинициите предложени од Кетрин С. Квик и Марта С. Фелдман.²¹

Со **учеството** се опишува процес на зголемување на **придонесот во содржината** на различните програми. Високо партиципативните процеси вклучуваат практики како што се поканување многу луѓе и групи да учествуваат, проширување на пристапноста до активност, собирање придонес од заедницата/групата и негово користење за да се влијае врз одлуките на политиките.

Со **вклучувањето** се опишува процесот на ангажирање во **креирањето и управувањето** со одредени програми и иницијативи. Во практиката на вклучување се поврзуваат различните сектори и теми, различните поединечни и групни мислења и перспективи.

„Практиките на учество ги опфаќаат напорите за зголемување на јавниот придонес ориентирани првенствено кон содржината на програмите и политиките. Практиките на вклучување опфаќаат континуирано создавање заедница што е вклучена во заедничко креирање на процесите, политиките и програмите за дефинирање и решавање на јавните прашања“.²²

20 Августин, К. (2019), Разликата помеѓу „жртвата“ и „преживеаното лице“, статија во „Дејли Нортвестерн“, Универзитет во Нортвестерн.

21 Кетрин С. Квик и Марта С. Фелдман (2011), *Разликување на учеството и вклучувањето*, *Весник за едукација и истражување во областа на урбаното планирање* 31(3):272-290.

22 Ibid.

3.3. Директно вклучување наспроти индиректно вклучување

Најчеста практика на вклучување на гласот на преживеаните лица во воспоставувањето процедури и услуги итн. е преку активностите на организациите што обезбедуваат услуги за жртвите. Тие се потпираат на искуствата на жртвите и на преживеаните лица за да се залагаат за промени во законодавните и политичките рамки, да обезбедат докази за одредени трендови или потреби за кои се потребни натамошни активности или да го оснажат нивниот наратив за време на иницијативите за подигање на свеста, застапување и обука. Ваквото индиректно претставување на гласот на преживеаните лица најчесто се случува во форма на студии на случај, писмени сведоштва и статистички податоци

Ретки се иницијативите што предвидуваат директно вклучување на преживеаните лица. Тие им овозможуваат на организациите предводени од преживеани лица и поединците директно да учествуваат во различните аспекти на одговорот против трговијата со луѓе. Ваквото вклучување вообичаено е во форма на консултации, советодавни средби, обезбедување повратни информации, иницијативи за обука итн.

И директните и индиректните форми на вклучување на преживеаните лица се ефективни и потребни. Иако понекогаш е подобро да не се интегрира директно вклучување на преживеаните лица (на пример, под некои околности како резултат на лични или приватни причини), директното вклучување на преживеаните лица им дава можност да дадат придонес во целокупните напори за одговор на ТЛ, и на тој начин оперативните и политичките одговори можат да се темелат на искусствената експертиза на преживеаните лица.

3.4. Учество во одговорот против трговијата со луѓе наспроти учество во личната поддршка и закрепнување

Во литературата и меѓу некои професионалци, се чини дека постои одреден степен на конфузија помеѓу концептот на учество на преживеаните лица и придонесот во одговорот против трговијата со луѓе и концептот на учество на жртвите во креирањето и спроведувањето на нивната лична поддршка и закрепнување, во кривичната постапка по нивниот предмет, во граѓанската постапка по нивниот предмет итн.

Активното учество на жртвите во планирањето и спроведувањето на нивниот личен план за закрепнување е крајната цел на пристапот насочен кон жртвата. Од клучно значење е процесот на поддршка да се темели на одлуки засновани на искуството на жртвите, што претставува главен столб на вклучувањето и оснажувањето на жртвите.

Улогата на застапниците или лидерите на преживеаните лица се заснова на партиципативен пристап и произлегува од идејата дека ефективниот развој на услугите, политиките, процедурите се заснова на вклучување на целните групи во процесот.

Лице што преживеало трговија со луѓе може да биде присутно и во двете својства. Меѓутоа, овој документ се фокусира и ги истражува само оние димензии поврзани со учеството на преживеаните лица во креирањето и спроведувањето на политиките за борба против трговија со луѓе и спроведувањето на оперативниот одговор.

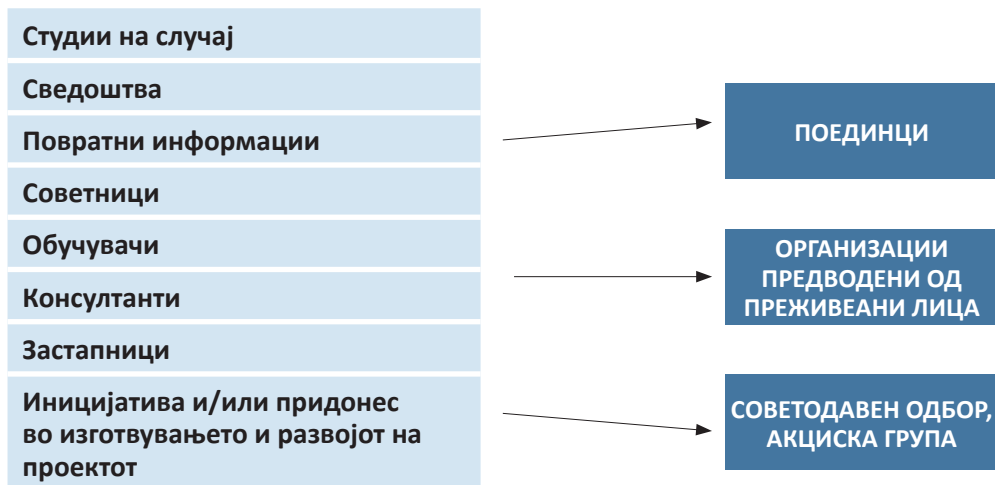
3.5. Видови учество на преживеаните лица

Најчестата форма на директно учество на преживеаните лица е формирање советодавни одбори на преживеани лица. Овие одбори се користат за директно учество или за давање повратни информации и совети во процесите на креирање, следење и/или ревизија на документи за политики, информативни кампањи итн.

Преживеаните лица, исто така, се организираат во мрежи или платформи предводени од преживеани лица и работат како активни застапници за правата на жртвите, измени на законодавството, едукативни кампањи итн. Некои организации се вклучени во директна поддршка на жртвите и соработуваат со надлежните институции на оперативно ниво.

Честопати, преживеаните лица се вклучени како поединци во настани за поддршка и подигање на свеста преку давање изјави или претставување на својата приказна. Тие може да даваат повратни информации за одредени услуги или постапки со цел да дадат придонес во оценувањето на НМУ итн.

Невладините организации во некои Учеснички на МАРПИ (Албанија, Северна Македонија, Србија и Косово*) информираат дека ги користат повратните информации од преживеаните лица за да ги оценат своите услуги, како и во активностите за хоризонтална поддршка од преживеани лица, превенција и обука, развој на проекти и следење²³.

Табела 1: Како преживеаните лица би можеле да придонесат за одговорот против трговијата со луѓе

* Оваа ознака е без предрасуди за статусот и е во согласност со Резолуцијата 1244 на Советот за безбедност на Обединетите нации и Мислењето на Меѓународниот суд на правдата за Декларацијата за независност на Косово.

23 Вебинари за валидација организирани од ИЦМПД на 29, 30 и 31 март 2022 година на кои присуствуваша засегнати страни во борбата против трговијата со луѓе од Учесничките на МАРПИ.

Г. Вклучување на преживеаните лица во процесот на креирање политики како одговор на ТЛ

Овој пристап ги прикажува можните начини на кои преживеаните лица би можеле да придонесат во развојот на законодавството за борба против трговијата со луѓе, како и политиките за борба против трговијата со луѓе - т.е. стратегии, програми, акциски планови, рамката на НМУ итн. Пристапот го истражува и учеството на преживеаните лица во активностите за застапување. Тој се надоврзува на постојните иницијативи на меѓународно ниво (т.е. ОБСЕ/ОДХИР, Фонд за слобода итн.), постојните примери во Учесничките на МАРПИ (Албанија и Србија) и пошироко.

Практика П1: Воведување на преживеаните лица од ТЛ како засегнати страни во борбата против трговијата со луѓе.

Цел: Да се осигури дека експертизата и доживеаните искуства на преживеаните лица ќе го зајакнат квалитетот, адекватноста и делотворноста на одговорите против трговијата со луѓе.

Вклучени засегнати страни: Канцеларијата на координаторот за борба против трговијата со луѓе, Канцеларијата на независниот известувач, главните владини и невладини засегнати страни во борбата против трговијата со луѓе, организациите на преживеаните лица и преживеаните лица.

Содржина: Преживеаните лица од ТЛ се додадени како **категорија** во списокот на засегнати страни во борбата против трговијата со луѓе. Претставниците на организациите предводени од преживеаните лица стануваат дел од постојните структури за соработка - постојани работни групи, мултидисциплинарни тимови итн.

Чекор 1: Да се идентификуваат правните документи и/или документите за политики во кои се наведени засегнатите страни за борба против трговијата со луѓе. Списокот предложен подолу не е исцрпен:

- Закон за борба против трговијата со луѓе,
- Стратегија за борба против трговијата со луѓе,
- Акциски план,
- Владини одлуки за формирање агенции, комитети, работни оперативни групи за борба против трговијата со луѓе и нивните учеснички,
- Документите изготвени од Канцеларијата на координаторот за борба против трговијата со луѓе со кои се воспоставува соработка со други засегнати страни за прашања поврзани со ТЛ (на пример: именик на невладини организации, формирање експертски групи за ТЛ, постојани работни групи, групи за следење ТЛ, мултидисциплинарни тимови итн.),
- Друго

Чекор 2: Да се утврди постапката за вклучување на преживеаните лица од ТЛ како категорија во списокот на засегнати страни во борбата против трговијата со луѓе. Постапката ќе зависи од видот на документот што треба да се измени.

- Законски измени.
- Измени на документ за политики за што е потребна вклученост на министерско ниво.
- Измени на документ за политики за што е потребна работа на ниво на Канцеларијата на координаторот за борба против трговијата со луѓе.
- Друго

Чекор 3: Пристапување кон процесот на изменување.

Чекор 4: Да се идентификуваат претставниците на организациите предводени од преживеани лица што ќе бидат потенцијално вклучени како засегнати страни во борбата против трговијата со луѓе.

Да се идентификуваат постојните поединци или организации предводени од преживеани лица што се подготвени да дејствуваат како засегнати страни во борбата против трговијата со луѓе. Искористете ја помошта од невладините организации што обезбедуваат поддршка и заштита на жртвите.

Чекор 5: Во случај да не постојат организации предводени од преживеани лица, пристапете кон формирање советодавен одбор на преживеани лица (видете Практика 2) или која било друга форма на консултантска група составена од преживеани лица.

Документи и обрасци: [Анекс 2](#)

1. Аспекти во работата со луѓе што преживуваат трауматски настани.

Кога му се пристапува на лице што живее со траума предизвикана од искуството со трговија со луѓе, особено кога ова лице е сè уште во раните фази на закрепнување, мора да се земат предвид неколку аспекти. Можноста за повторна трауматизација или повторно доживување на трауматски настани поради изложеност на содржина поврзана со ТЛ може да испровоцира емотивна реакција и да претставува сериозен предизвик за преживеаното лице.

Практика П2: Формирање советодавно тело на преживеани лица.

Цел: Да се зголеми придонесот на преживеаните лица во одговорот против трговијата со луѓе со вклучување на преживеаните лица во процесот на донесување одлуки.

Вклучени засегнати страни: Канцеларијата на координаторот за борба против трговијата со луѓе, Канцеларијата на независниот известувач, главните владини и невладини засегнати страни во борбата против трговијата со луѓе, организациите на преживеаните лица и преживеаните лица.

Содржина: Советодавното тело на преживеани лица може да се формира како Советодавен одбор или Консултантска група на преживеани лица.

Членовите на советодавниот одбор се преживеани лица од ТЛ што работат заедно со другите засегнати страни во борбата против трговијата со луѓе со цел создавање поефикасен одговор на ТЛ во областите на превенција, поддршка на жртвите, гонење, креирање политики и законодавни иницијативи.

За функциите и областите на работа на одборот, за овластувањата на членовите, како и за внатрешните правила за работа одлучува институцијата што го формира одборот и неговите членови.

Чекор 1: Да се утврди постапката за формирање на одборот и правилата за неговото функционирање. Тоа би зависело од потребното ниво на одлучување.

- Владина одлука,
- Одлука/Наредба на Канцеларијата на координаторот за борба против трговија со луѓе,
- Друго.

Чекор 2: Да се идентификуваат и да се поканат преживеаните лица да учествуваат во процесот на формирање на советодавното тело.

Чекор 3: Да се дефинираат функциите на одборот и овластувањата на членовите во соработка со преживеаните лица.

1. Функции на одборот.

- Редовно обезбедување свои согледувања и повратни информации за случувањата поврзани со борбата против трговијата со луѓе предводени од Канцеларијата на координаторот за борба против трговија со луѓе.
- Преземање советодавна улога во процесот на ревизија на документите за политиките за борба против трговијата со луѓе (стратегии, акциски планови (ПОА) и поставување нови стратешки приоритети итн.
- Преземање советодавна улога во процесот на ревизија на законодавството за борба против трговијата со луѓе или за трговија со луѓе.

2. Области на работа (предложениот список не е исцрпен).

- Спроведување на механизмот за упатување на жртвите – следење и оценување.
- Ревизија на механизмот за упатување на жртвите и конкретните стандардни оперативни процедури (СОП).
- Обезбедување услуги и процедури поврзани со поддршката и закрепнувањето

на жртвите. Потребата од нови или дополнителни услуги.

Спроведување и ревизија на политиките и документите за политиките за борба против трговијата со луѓе (стратегии, програми, акциски план за борба против трговијата со луѓе итн.)

Спроведување и ревизија на законодавството за борба против трговијата со луѓе.

Спроведување акции за подигање на јавната свест.

Едукативни активности за спречување, насочени кон ранливите групи.

Градење на капацитети на стручните лица - обезбедување едукација и обука со што се овозможува подобро разбирање на перспективата на жртвите и пристап насочен кон жртвите во активностите на стручните лица.

3. Членови. Да се дефинираат овластувањата на членовите - нивната улога/задачи, должината на нивниот мандат итн.

4. Да се развијат внатрешни правила за работа на советодавното тело.

- Да се утврди процесот на назначување на претседателот на одборот и неговите функции.
- Да се утврдат формите на работа (средби, индивидуална работа итн.) и да се дефинираат правила доколку е потребно (на пример - редовност на средбите и местото на одржување).
- Да се утврди механизмот за известување за работата на одборот.

Чекор 3: Комплетирање на постапката за формирање.

Чекор 4: Поканување на потенцијалните членови да се пријават.

1. Изготвување ПЗ за членовите на одборот.
2. Утврдување критериуми за процесот на избор.

Документи и обрасци: [Анекс 3](#)

1. Список со потенцијални функции на советодавното тело.
2. Критериуми за избор на членови на советодавното тело.
3. Формулар за пријавување за членовите на советодавното тело.

Пример: Албанија, Советодавен одбор за потенцијални жртви/жртви на трговија со луѓе

Во 2019 година, Координаторот за борба против трговија со луѓе и Коалицијата на прифатилишта за жртви на трговија со луѓе потпишаа Договор за формирање и функционирање на Советодавен одбор за потенцијални жртви/жртви на трговија со луѓе (Протокол бр. 2931, од 08.04.2020 г.). Целта на Договорот е: 1) Формирање и функционирање на Советодавниот одбор. 2) Зајакнување на партнерството за борба против трговијата со луѓе меѓу државните институции и граѓанското општество. 3) Воспоставување одржливи механизми за координација меѓу чинителите во борбата против трговијата со луѓе, вклучувајќи го граѓанското општество. 4) Зголемена застапеност на жртвите на трговија со луѓе во сите фази на одлучување и изготвување политики и програми за превенција на ТЛ и заштита на жртвите.

Советодавниот одбор на жртви на трговија со луѓе е сеопфатен советодавен механизам со активна улога на преживеаните лица од трговија со луѓе што се реинтегрирани или се во процес на реинтеграција. Механизмот има цел да го зајакне партнерството меѓу владините институции и граѓанските организации за подигање на свеста, спречување и борба против ТЛ. Тој ги поткрепува механизмите за одржлива координација меѓу засегнатите страни во борбата против трговијата со луѓе и ја зголемува застапеноста на жртвите на трговија со луѓе во сите фази на одлучување и креирање политики во областите на превенција и заштита на жртвите.

Одборот го подготви својот документ за Внатрешни регулативи. Во документот се наведени должностите и одговорностите на Одборот, организациската структура, функционирањето на Техничкиот секретаријат, дефиниран е начинот на организирање на средбите на Одборот, се адресира доверливоста и етичките прашања и се поставуваат правила за управување со личните податоци.

На 30 мај 2019 година официјално беше формиран Советодавниот одбор за жртви/потенцијални жртви на трговија со луѓе. Членовите на Одборот се оснажени лица што преживеале ТЛ, кои доброволно сакаат да придонесат за активностите на Советодавниот одбор. Во моментот, Одборот е составен од три члена, корисници на програмите на центрите за членови. До 2020 година, Одборот имаше дадено препораки за четири средби поврзани со албанскиот механизам за упатување на жртвите на ТЛ.²⁴

24 Различни и еднакви (2020), *Анализа и мапирање на националните механизми за упатување за заштита на жртвите на трговија со луѓе во шесте Учеснички на МАРПИ.*

Одборот советува четири прифатилишта во Албанија за решавање на специфичните потреби на жртвите поврзани со идентификацијата, заштитата и поддршката и за постојано подобрување на политиките и практиките на прифатилиштата. Ова вклучува препораки за врските со полициските служби, комуникација со лицата што престојуваат во прифатилиштата, потребни услови за интервјуирање, ефикасност на кривичните истраги и судските постапки по предмети за трговија со луѓе и пристап до подолгорочно, независно преодно сместување.

Најдете други примери на советодавни одбори и мрежи на преживеани лица во поглавјето **Ѓ. Примери за иницијативи предводени од преживеани лица**

Практика ПЗ: Иницијативи за застапување на преживеаните лица

Учеството на преживеаните лица како советници во процесот на креирање политики, исто така, би можело да има облик на силни и делотворни активности за застапување.

Цел: Поделотворно креирање и реализирање на активностите за застапување. Жртвите и нивните потреби се повидливи за целната публика поради вклученоста на преживеаните лица.

Вклучени засегнати страни: Преживеани лица и претставници на организациите на преживеани лица, советодавните тела, Канцеларијата на координаторот за борба против трговија со луѓе, невладини засегнати страни во борбата против трговијата со луѓе.

Содржина: Изготвување и спроведување делотворни активности за застапување со активно учество на преживеаните лица.

Чекор 1: Да се дефинираат областите каде што се потребни активности за застапување.

- Законски измени – Закони и подзаконски акти за ТЛ или поврзани со ТЛ.
- Изготвување акциски планови за борба против трговијата со луѓе, стратегии за борба против трговијата со луѓе, програми за борба против трговијата со луѓе – вклучување одредени теми, групи, практики итн.
- Ревизија на НМУ/СОП, слични практики.
- Финансирање услуги за жртвите.
- Иницијативи за подигање на свеста.
- Иницијативи за едукација и обука.
- Друго

Чекор 2: Дефинирање на улогата на лидерот на преживеаните лица/организацијата предводена од преживеани лица.

Директно учество:

- Креирање или учество во процесот на креирање на активноста за застапување.
- Активно учество на средби, работни групи, други платформи.
- Давање повратни информации и совети.
- Сведоштва.

Индиректно учество:

- Презентирање на приказната на преживеаното лице како студија на случај.
- Обезбедување статистички податоци врз основа на искуствата на преживеаните лица.

Чекор 3: Да се утврди обликот/-ците на активноста за застапување.

- Петиција, отворено писмо.
- Поднесување коментари/мислења.
- Креирање конкретни алатки, упатства и сл.
- Индивидуални средби.
- Платформи за застапување – работни групи, коалиции/мрежи итн.
- Сведоштва.
- Мобилизација на групи на преживеани лица и поединци.
- Соработка со медиумите.
- Обука/ работилница.

Документи и обрасци: нема

Пример: Србија, Група за застапување жени што доживеале трговија со луѓе

Групата за застапување е формирана од невладината организација Атина. Групата учествува во консултативни процеси со чинителите на НМУ, вклучително со координаторот за борба против трговија со луѓе и ги поддржува тековните активности на НВО Атина.

Во првата година од своето постоење, Групата за застапување беше вклучена во креирање и спроведување кампањи за подигање на свеста што опфатија 1.500 граѓани во неколку локални заедници низ Србија. Групата е вклучена и во одржување јавни предавања.

Таа работи успешно и покрај тоа што некои засегнати страни во борбата против трговијата со луѓе имаат проблем да ја препознаат нејзината важност и релевантност,²⁵ но таа станува признат елемент на политичката рамка за борба против трговијата со луѓе на Србија.²⁶

Пример: Соединети Американски Држави, Советодавен совет на преживеани лица од трговија со луѓе

Советодавниот совет на преживеани лица од трговија со луѓе основан со **Законот за правда за жртвите на трговија со луѓе**, донесен на 29 мај 2015 година, обезбедува формална платформа за преживеаните лица од трговија со луѓе да советуваат и да даваат препораки за федералните политики за борба против трговијата со луѓе на Меѓуагенциската работна оперативна група на претседателот за следење и борба против трговијата со луѓе. Секој член е лице што преживеало трговија со луѓе и заедно претставуваат широк спектар на искуства и потекла. Советот го именува претседателот со мандат од две години.

Се состои од 11 лидери на преживеани лица што ја советуваат Меѓуагенциската работна оперативна група на претседателот за следење и борба против трговијата со луѓе и Вишата оперативна група за политики. Има два комитета: **Комитет за непривилегирано население** и **Комитет за лидерство засновано на искуството на преживеаните лица**.

Советодавниот совет на преживеани лица ја прегледува американската федерална политика и програми за борба против трговијата со луѓе, вклучително и оние што се однесуваат на обезбедувањето услуги на жртвите, и дава препораки за подобрување и зајакнување на федералните одговори против трговијата со луѓе. Таа служи како фокусна точка за контакт за федералните агенции, комуницирајќи со преживеаните лица од трговија со луѓе за да дадат придонес во програмите и политиките за борба против трговијата со луѓе во САД. Собира информации од американските владини агенции, држави и заедницата и го објавува својот Годишен извештај на Советодавниот совет на САД за трговија со луѓе.²⁷

25 Различни и еднакви (2020), *Извештај од истражувањето за почетните состојби за информираноста и учеството во НМУ на Учесничките на МАРПИ*.

26 Прашалник поднесен од НВО Атина, Србија.

27 Стејт депармент на САД: U.S. Advisory Council on Human Trafficking - United States Department of State и ОБСЕ/ОДИХР (2022) *Национален механизам за упатување, Здружување на напорите за заштита на правата на тргуваните лица – Прирачник за практичари, второ издание*.

Д. Вклучување на преживеаните лица во оперативниот одговор на ТЛ

Овој пристап го прикажува начинот на кој оперативниот одговор на трговијата со луѓе, кој го опфаќа НМУ, би можел да стане поефикасен со вклучување на експертизата на преживеаните лица. Во рамки на пристапот внимателно се испитуваат процесите на идентификација на жртвите, непосредна поддршка, враќање и долгорочна поддршка. Се разработуваат насоки за вклучување на преживеаните лица, врз основа на расположливото меѓународно искуство (Холандија и Источна Африка, Шпанија итн.) и искуството на Учесничките на МАРПИ (Косово*) и принципите за правата на жртвите, пристапите насочени кон жртвите и парципативните пристапи. Исто така, се даваат предлози за учество на преживеаните лица во активности за превенција и подигање на свеста.

Учеството на преживеаните лица во оперативниот одговор може начелно да биде застапено во две димензии - организации предводени од преживеани лица или поединци што работат директно со жртвите и организации предводени од преживеани лица или поединци што се консултираат со невладини организации и други засегнати страни за аспектите на својата оперативна работа со жртвите. Дополнително, оперативните засегнати страни добиваат информации за ефективноста на своите постапки и работа врз основа на предметите на трговијата со луѓе на кои работат.

За да се овозможи учество на преживеаните лица во оперативниот одговор и да се олесни соработката со органите на прогонот, судството, давателите на услуги, невладините организации итн., од клучно значење е преживеаните лица да бидат официјално признати како засегнати страни во борбата против трговијата со луѓе.

*„Постојаното присуство на лидерите на преживеаните лица во полето за борба против трговијата со луѓе како клучни засегнати страни на НМУ им помага на сите други засегнати страни подобро да го разберат кривичното дело трговија со луѓе и тоа како да се задоволат потребите на жртвите и преживеаните лица. Исто така, помага да се дестигматизираат искуствата од трговијата со луѓе, да се подигне свеста за кривичното дело трговија со луѓе и да се развијат ефективни стратегии за превенција и одговор на трговијата со луѓе“.*²⁸

* Оваа ознака не е во спротивност со ставовите за статусот и е во согласност со Резолуцијата 1244 на Советот за безбедност на Обединетите нации и Мислењето на МСП за Декларацијата за независност на Косово.

28 ОБСЕ/ОДИХР (2022) Национален механизам за упатување, Здружување на напорите за заштита на правата на тргуваните лица – Прирачник за практичари, второ издание.

Практика О1: Воспоставување механизам за консултации со организациите предводени од преживеани лица или поединците.

Бидејќи главната практика за вклучување на преживеаните лица во оперативниот одговор се чини дека е обезбедувањето консултации и повратни информации, со оваа практика се предлагаат збир на чекори што засегнатите страни во борбата против трговијата со луѓе треба да ги реализираат за да воспостават соработка со преживеаните лица. Ова ќе доведе до зголемена ефективност на нивната работа и до соодветен одговор насочен кон жртвите.

Цел: Оперативната работа да биде поефективна и усогласена со жртвите и нивните права.

Вклучени засегнати страни: Организации предводени од преживеани лица или поединци, засегнати страни во борбата против трговијата со луѓе со оперативни функции.

Содржина: Концептуализација на формирањето механизам за консултации преку разработување на неговите главни елементи.

Чекор 1: Да се дефинира целта на консултациите.

Чекор 2: Да се одбере видот на консултациите.

Чекор 3: Да се одлучи за зачестеноста на консултациите.

ЦЕЛ	☐ Релевантност на одредени постапки, практики, СОП. ☐ Подобрување на услугите и постапките. ☐ Соодветни пораки и таргетирање на активности за превенција и кампањи за подигање на свеста.
ВИД	☐ Работна средба (за дискусија и повратни информации). ☐ Писмени коментари (за постапка, документ итн.). ☐ Прашалник (за обезбедување одредени услуги, процена на нивото на задоволство на лицата што добиле поддршка и сл.)
ЗАЧЕСТЕНОСТ	☐ Годишно, во периодот на известување. ☐ Фиксен број однапред договорени консултации (квартални, двегодишни итн.). ☐ Ад хок консултации поврзани со итни прашања и ситуации.

Документи и обрасци: [Анекс 4](#)

1. Алатка за самопроцена за Практиката заснована на искуствата на преживеаните лица.

Пракса O2: Идентификување области на вклученост на преживеаните во оперативниот одговор на ТЛ.

Цел: Поефективни пристапи за решавање на потенцијалните и реалните жртви и зајакнување на капацитетите за нивна поддршка (постапки, услуги, стручни лица итн.).

Вклучени засегнати страни: Организации предводени од преживеани лица или поединци, засегнати страни во борбата против трговијата со луѓе со оперативни функции.

Содржина: Во рамки на практиката се дава список (неисцрпен) на потенцијални области на оперативниот одговор каде што преживеаните лица би можеле да бидат вклучени како советници или како посебни засегнати страни.

Чекор 1: Да се утврди областа на интерес, формата на вклучување и како да се вклучат преживеаните лица во нејзиното спроведување.

Функција	Учество на преживеани лица	Вклучување
Спроведување пристап заснован на трауми и насочен кон жртвите за соодветно да се одговори на потребите на жртвите.	Организации предводени од преживеани лица. Преживеани лица.	Консултации.
Обезбедување услуги на жртвите: <ul style="list-style-type: none"> • Прием на жртвите. • Поддршка во прифатилиштето. • Процес на реинтеграција. • Теренски активности за информирање на јавноста. 	Организации предводени од преживеани лица. Преживеани лица што добиле дополнителна обука.	Консултации. Директно вклучување.
Поддршка на жртвите пред, за време и по судскиот процес.	Организации предводени од преживеани лица. Преживеани лица.	Консултации. Директно вклучување.

<p>Градење капацитети:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Обука на стручни лица за работа со жртви на ТЛ. • Обезбедување високи стандарди за директна поддршка на жртвите. 	<p>Организации предводени од преживеани лица. Преживеани лица што добиле дополнителна обука или имаат искуство со едукативни активности.</p>	<p>Консултации. Студии на случај. Директно вклучување.</p>
<p>Активности за подигање на свеста и едукација:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Обезбедување обуки, • Едукативни разговори и дискусии со деца и групи во ризик. 	<p>Театарски претстави на групи на преживеани лица. Организации предводени од преживеани лица. Преживеани лица.</p>	<p>Консултации. Студии на случај. Директно вклучување.</p>

Чекор 2: Разговор со преживеаните лица и заедничко изготвување на активност (процедура, услуга, обука, кампања итн.).

Примери за потенцијални активности:

Област на активност	Активност	Вклучување на преживеаните лица
<p>ИДЕНТИФИКАЦИЈА: Ефективни начини за пристап до потенцијалните жртви. Ефективен пристап за одговор на повик за помош. Ефективен пристап за зголемување на самоидентификацијата на жртвите. Ефективни процедури за влез и првично упатување.</p>	<p>1. Ажурирање на процедурите за прв контакт со потенцијална жртва и првично упатување.</p> <p>2. Спроведување теренски активности за информирање на јавноста: обезбедување информации за ТЛ и можен излез.</p>	<p>Обезбедување консултации и повратни информации за постојните процедури, пристапи, практики итн.</p> <p>Учество или спроведување теренски активности за информирање на јавноста.</p>

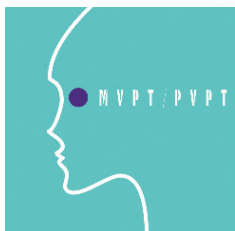
<p>ПОДДРШКА НА ЖРТВИТЕ: Пакетот услуги што се достапни во НМУ ги одразуваат потребите на жртвите.</p> <p>Соодветно развиени услуги за итна и долгорочна поддршка, кои одговараат на потребите на жртвите.</p> <p>Соодветен пристап до услугите.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Редовно собирање повратни информации од корисниците на услугите за квалитетот и ефективоста на услугите што се обезбедуваат во рамките на НМУ. 2. Додавање на преживеаните лица како членови на работните групи посветени на креирањето, следењето и оценувањето на услугите. 3. Преживеаните лица се во директен контакт/ поддршка на жртвите: <ul style="list-style-type: none"> - За време на периодот на сместување (во кризен/ ургентен центар, во прифатилиште). - Во текот на кривичната постапка. - Во текот на подготовките за судската постапка и сл. 	<p>Обезбедување консултации и повратни информации за постојните процедури, пристапи, практики итн.</p> <p>Писмени или усни повратни информации (одговарање на прашалник).</p> <p>Обезбедување директна поддршка на жртвите.</p>
<p>ВРАЌАЊЕ: Безбедно враќање координирано со жртвата и со страната што ја прима.</p> <p>Разработен и внимателно следен план за враќање.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Собирање повратни информации од жртвите за нивното искуство со враќањето на местото на потекло. 2. Вклучување на преживеаните лица во развојот или измената на постапката за враќање преку обезбедување повратни информации за нејзината ефективност. 	<p>Обезбедување консултации и повратни информации.</p> <p>Писмени или усни повратни информации (одговарање на прашалник).</p>

<p>РЕИНТЕГРАЦИЈА: Соодветни услуги што одговараат на долгорочните потреби на жртвата.</p> <p>Реален индивидуален план за реинтеграција што одговара на потребите на жртвата.</p>	<p>1. Редовно собирање повратни информации од жртвите за нивното искуство со реинтеграцијата.</p> <p>2. Иницирање активности за застапување и собирање средства за долгорочни услуги за поддршка и можности за обезбедување егзистенција за жртвите.</p> <p>3. Иницирање долгорочна поддршка за жртвите (групи, клубови, индивидуални средби итн.).</p>	<p>Обезбедување консултации и повратни информации.</p> <p>Сведоштвата на преживеани лица.</p> <p>Студии на случај.</p> <p>Обезбедување директна поддршка на жртвите.</p>
---	---	--

Документи и обрасци: [Анекс 5](#)

1. Примери за вклучување преживеани лица во различни фази на НМУ.
2. Прашалник за собирање повратни информации од жртвите (видете го [Анекс 6](#)).

Пример: Косово*, хоризонтална поддршка од преживеани лица.

Центарот за заштита на жртви и спречување трговија со луѓе (ПВПТ) во Приштина воспостави програма за хоризонтална обука и поддршка за преживеани лица од ТЛ. Преживеаните лица, кои ја завршиле програмата за рехабилитација на

организацијата, обезбедуваат основна обука за другите преживеани лица сместени во Центарот. Тие, исто така, даваат поддршка за другите преживеани лица во развојот на нови вештини како што се основни познавања на англискиот јазик, основни компјутерски вештини, постојана помош со училишните лекции итн. Ваквите активности во голема мера придонесуваат за подигање на самовербата и развој на личните вештини на учесничките. <http://www.pvptcenter.net/>
<https://womensnetwork.org/members/center-for-protecting-victims-and-preventing-trafficking-in-human-beings-pvpt/>

* Оваа ознака е без предрасуди за статусот и е во согласност со Резолуцијата 1244 на Советот за безбедност на Обединетите нации и Мислењето на Меѓународниот суд на правдата за Декларацијата за независност на Косово.

Практика ОЗ: Собирање повратни информации од корисниците на услугите и од преживеаните лица

Собирањето податоци за реализирањето на услугите за жртвите на ТЛ е клучен чекор кон обезбедување соодветна грижа насочена кон жртвите. Ова претставува и начин за вклучување на преживеаните лица во оценувањето, изготвувањето и обезбедувањето на услугите. Српската невладина организација АСТРА „се залага за воведување анкети што го оценуваат задоволството или други алатки за консултирање со клиентите за услугите што се обезбедуваат преку НМУ“.²⁹

Цел: Обезбедување соодветни услуги и поддршка насочени кон жртвите, како и креирање документи за политиките и студии засновани на искуствата на преживеаните лица.

Вклучени засегнати страни: Канцеларијата на координаторот за борба против трговија со луѓе, невладини засегнати страни во борбата против трговијата со луѓе – даватели на услуги, корисници на услуги на НМУ.

Содржина: Барање повратни информации од преживеаните лица. Целта на ова барање може да опфаќа:

- Ревизија на НУ.
- Изготвување НАП
- Изготвување нова стратегија за борба против трговијата со луѓе.
- Цели за известување.
- Студии и истражувања.
- Друго.

Чекор 1: Да се дефинира целта на барањето повратни информации од преживеаните лица. Врз основа на тоа, да се утврди најефективниот начин:

- Лично интервју.
- Групни консултации (фокус-група).
- Писмени повратни информации.

Чекор 2: Да се изготват збир прашања за добивање информации од преживеаните лица.

Чекор 3: Да се чуваат податоците во согласност со применливото право и внатрешните правила на вашата институција/организација. Ако не е од клучно значење за целта, избегнувајте собирање лични информации. Кодирајте ги интервјуата/писмените повратни информации.

²⁹ Лиана Сорентино (2019), *Процена на Националниот механизам за упатување за жртвите на трговија со луѓе во Република Србија*, објавена од АСТРА.

Документи и обрасци: [Анекс 6](#)

1. Образец за собирање повратни информации од корисниците на услугите.

Пример: Бугарија, Процена на спроведувањето на НМУ.

Во 2016-2017 година, во рамки на Програмата за борба против трговијата со луѓе на ИЦМПД беше спроведена процена на спроведувањето на бугарскиот НМУ.

Процената ја овозможија Фондацијата на Асоцијација Анимус/Ла Страда Бугарија и Бугарската комисија за борба против трговијата со луѓе. Методологијата за процена предвидуваше **интервјуа** со засегнатите страни во борбата против трговијата со луѓе, дел од НМУ и **со преживеаните лица** што ги користеле услугите обезбедени од НМУ. ИЦМПД стапи во контакт со главните даватели на услуги за жртвите на ТЛ со барање да обезбедат поддршка при организирањето на средбите со преживеаните лица од ТЛ што ги користеле услугите и се согласиле да бидат интервјуирани за целите на процената. Тимот стапи во контакт со 10 лица што биле корисници на долгорочни услуги за реинтеграција или веќе излегле од системот за поддршка на НМУ.

Дел од интервјуата беа спроведени од локален истражувач на ИЦМПД со долгогодишно искуство во социјална работа и советување жртви на насилство, а останатите беа спроведени од персоналот на едно од прифатилиштата финансирани од владата и една единица за сместување во кризни состојби. Прашањата ги следеа главните фази на упатувањето на жртвите со цел да се добијат информации за неколку аспекти: 1) Дали се почитуваат сите процедури формулирани во рамките на НМУ и дали се соодветни за жртвата, како и дали се нудат сите потребни услуги. 2) Степенот на корисност на процедурите и услугите според жртвата. 3) Најкорисното искуство за жртвата, како и најнесоодветното. 4) Препораки за подобрување.

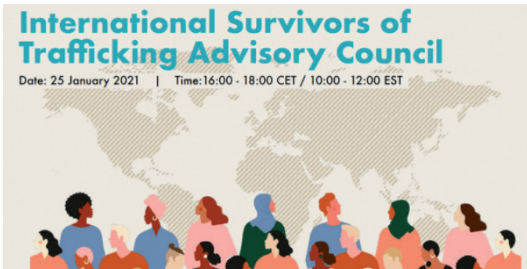
Дополнително, тимот на АТП собра осум **студии на случај** од неколку невладини организации во кои беа презентирани различни аспекти на упатувањето на жртвите и предизвиците со одредени ранливости.

Вклучувањето на повратните информации на жртвите (директни и индиректни) поврзани со нивното искуство со НМУ додаде значителна вредност на разбирањето на предизвиците на оперативниот одговор. Исто така, на тој начин се потврдија елементите што добро функционираат, а кои треба дополнително да се поддржуваат и унапредуваат.

Ѓ. Примери за иницијативи предводени од преживеани лица

Во ова поглавје се прикажани неколку формирани и целосно оперативни организации на преживеани лица и иницијативи предводени од преживеани лица. Нивната работа беше инспирација во процесот на изработка на овој документ.

1. Советодавно тело на преживеани лица - **Меѓународен советодавен одбор на преживеани лица од трговија со луѓе (ИСТАК)**.

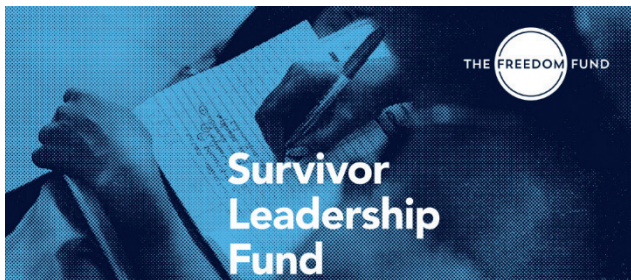
Во јануари 2021 година, Канцеларијата на ОБСЕ за демократски институции и човекови права (ОДИХР) го основаше **Меѓународниот советодавен одбор на преживеани лица од трговија со луѓе (ИСТАК)**, составен од 21 преживеано лице од трговија со

луѓе од целиот регион на ОБСЕ. ИСТАК има цел да помогне во работата на ОДИХР во борбата против ТЛ. Формиран е со должно внимание на различностите во однос на стручноста, родот и географската локација. Улогата на ИСТАК е:

- Да дава совети, насоки и препораки до ОДИХР, и преку ОДИХР до членките на ОБСЕ, за прашања што се однесуваат на борбата против трговијата со луѓе, вклучувајќи, но не ограничувајќи се на:
 - (Нацрт) правни акти, политики и практики;
 - Спроведување на релевантните заложби на ОБСЕ;
 - Истражување, изготвување и/или прегледување материјали поврзани со меѓународната нормативна рамка во областа на борбата против ТЛ;
 - Образовни активности и активности за градење на капацитетите преземени од ОДИХР во спроведувањето на своите напори за борба против трговијата со луѓе во регионот на ОБСЕ;
- Да дава насоки за лидерите на преживеаните лица за алатките што се неопходни за поттикнување на растот на мрежите на преживеани лица;
- Да ја унапредува стандардизацијата на терминологијата поврзана со преживеаните лица во рамките за борба против трговијата со луѓе.

2. Финансирање иницијативи предводени од преживеани лица – **Фонд за лидерство на преживеани лица – Фонд за слобода**

Фондот за лидерство на преживеани лица е формиран од страна на Фондот за слобода. Тој има цел да ги охрабри и поддржи организациите предводени од преживеани лица преку обезбедување неограничени грантови за организации предводени од преживеани лица што доживеале експлоатација (вклучувајќи

трговија со луѓе, принудна работа, обврзана работа или принуден брак). Ова е нов, иновативен пристап заснован на доверба за финансирање организации предводени од преживеани лица.

Фондот за слобода ги поддржува лидерите на оние поединци што доживеале експлоатација и угнетување и ја препознава клучната улога на иницијативите предводени од оние со доживеано искуство во задоволувањето на потребите на жртвите и преживеаните лица од експлоатација.

Организациите предводени од преживеани лица се исто така во идеална положба да обезбедат експертиза и лидерство во справувањето со системите и практиките што овозможуваат модерното ropство да опстојува. Сепак, ретки се организациите на лица што преживеале модерно ropство. Оние организации што сепак постојат честопати се соочуваат со тешкотии да пристапат до основните финансиски средства што им овозможуваат да станат одржливи и влијателни организации. Премногу често се случува тие да бидат исклучени поради барањата на традиционалните донатори и не им се дава простор за зајакнување и развој како организација.

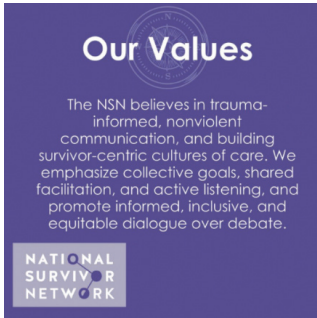
Организациите можат да го користат грантот на начинот што сметаат дека е најдобар за да ги изградат своите капацитети и да го зголемат своето влијание. Неограничениот грант од Фондот за лидерство на преживеани лица е чекор напред кон враќање на моќта на оние што се најмногу погодени, притоа овозможувајќи им да направат вистинска разлика во борбата против модерното ropство.

Кој може да се пријави: Право на пријавување имаат организациите што имаат едно или повеќе лица на раководна позиција што имаат доживеано експлоатација. Раководните позиции може да бидат директори, заменици директори, високо раководство и раководители на оддели.

Првиот круг на пријавување заврши во октомври 2021 година. Организациите предводени од преживеани лица со седиште во Етиопија, Кенија или Уганда можеа да се пријават за грантови од 15 000 УСД.³⁰

30 Фонд за слобода (2021), *Фонд за лидерство на преживеани лица*, брошура и леток. *Survivor-Leadership-Fund-Brochure.pdf* (freedomfund.org), *Survivor-Leadership-Fund-Leaflet.pdf* (freedomfund.org)

3. Акции на политики на преживеани лица - **Национална мрежа на преживеани лица и Мрежа на преживеани лица на ЛА „Отпорни гласови“**.

Националната мрежа на преживеани лица и Мрежата на преживеани лица на ЛА „Отпорни гласови“ се иницијативи на Коалицијата за укинување на ропството и трговијата со луѓе.³¹

Мрежата нуди членство, оснажување и професионален развој за преживеаните лица од трговија со луѓе што се занимаваат со лидерство. Мрежата е составена од над 300 преживеани лица од трговија со луѓе од САД, како и од други земји.

Работата на Мрежата се заснова на пристапи за јавно здравје, човекови права и намалување на штети. Членови се лица што се усогласени со вредностите на мрежата. Областите на дејствување се политиките, застапувањето и образованието. **Тимот за политики на НСН** работи на важни меѓусекторски прашања во рамките на трговијата со луѓе и дава мислења за федералните законски акти што тимот смета дека се најважни во одговорот на трговијата со луѓе и поддршката и заштитата на жртвите и преживеаните лица од трговија со луѓе.

Во рамки на Мрежата работи **Консултантско/Говорничко биро**. Бирото дава информации и совети за програмите и организациите поврзани со трговијата со луѓе и преживеаните лица. Консултантите во Бирото придонесуваат со говори, средби за консултации, преглед на програми, развој на наставни програми и обука, теми.

Мрежата на преживеани лица на ЛА „Отпорни гласови“ е основана во 2004 година. Таа претставува група за вмрежување и можности за преживеаните лица што се занимаваат или се подготвуваат да се занимаваат со лидерство во рамките на движењето за борба против трговијата со луѓе во Калифорнија. Не нуди водење предмети, прифатилиште, терапија или други услуги во кризни состојби. Станува збор за регионална програма за развој на лидерство која ги обучува и организира преживеаните лица во Лос Анџелес да ја искористат моќта на своите лични приказни и искуства за да му стават човечки лик на ова инаку незабележано прашање на човековите права.

Членовите на „Отпорни гласови“ учествуваат во програма за обука што вклучува застапување, градење коалиции и организирање на основните („гласрут“) заедници, јавно говорење, ориентирање во правосудниот и законодавниот систем и медиумско застапување со цел да се информира јавноста за постоењето на ова кривично дело и да се изврши влијание врз законските измени.

Членовите станаа моќни поборници за промени. Влијанието на нивните гласови доведе до развој на посилна заштита за жртвите и во Калифорнија и во федералните закони за борба против трговијата со луѓе. Некои од успехите на

31 КАСТ ЛА: <https://www.castla.org/>, <https://nationalsurvivornetwork.org/> и <https://nationalsurvivornetwork.org/la-survivor-network/>

активностите за застапување на Мрежата се:

Области на успех:

Законодавство Предлог-законот 22 на Собранието на Калифорнија, Законот за заштита на жртвите на трговија со луѓе во Калифорнија — модел на законодавство за трговија со луѓе.

Донесувањето на SB 657, Законот за транспарентност во синцирите на снабдување на Калифорнија во 2010 година, со кој се бара од големите производители и трговци на мало во државата Калифорнија да информираат за своите напори со кои обезбедуваат дека нивните производи во синцирите на снабдување не се произведуваат со робовски труд.

Заштита на жртвите Кампања за зелена карта - Постојан легален престој во Соединетите Држави преку успешен забрзан процес на обезбедување зелени карти што им беа ветени на жртвите од 2000 година, но кои ги одложи службата за имиграција. Членовите на пратеничката група собраа над 2.500 потписи и сведочеа пред членовите на Конгресот на САД. По речиси една деценија чекање, во 2009 година преживеаните лица од трговија со луѓе почнаа да добиваат зелени карти.

Едукација и подигање на свеста Горенаведеното е голема политичка победа, која сега им дава право на преживеаните лица да бараат повисоки плати, подобри работни места, целосна интеграција во општеството и слобода за патување. Поради овие слободи, членовите ги планираат своите активности за да комуницираат и да организираат други преживеани лица, да ги едуцираат жените во своите матични земји за трговијата со луѓе и да ги користат своите моќни искуства и вештини за застапување за да влијаат на политиките за борба против трговијата со луѓе надвор од границите на САД.

4. Меѓународни мрежи предводени од преживеани лица - „Трага до слободата“ (*Footprint to Freedom*)

„Трага до слободата“ е организација предводена од преживеани лица со стратешка цел 1) Да се осигури дека давателите на нега се свесни за празнините во тековното обезбедување нега. 2) Да се овозможи квалитетен развој на услугите за нега на жртвите/преживеаните лица. 3) Да се изготви

обука за негувателите предводена од преживеани лица. 4) Да се залага за почитување на човековите права. Мисијата на организацијата е да го прекине циклусот на трговијата со луѓе преку создавање можности за преживеаните лица да напредуваат и да промовираат ангажирање на преживеаните лица,

лидерството на преживеаните лица да преземе водство во борбата против трговијата со луѓе и зајакнување на самодоволноста.

Организацијата создаде силна мрежа на лидери на преживеани лица за да дејствуваат како креатори на промени и доверлив извор на информации за да се изврши влијание врз услугите, политиките и законите.

„Трага до слободата“ има воспоставено неколку мрежи на преживеани лица:

Мрежа на преживеани лица од Источна Африка - регионална координирана мрежа на преживеани лица од трговија со луѓе со советодавен одбор што се состои од обучени лица што преживеале трговија со луѓе. Тие посредуваат и советуваат за ситуацијата со трговијата со девојки и жени од Источна Африка на Блискиот Исток. Голем број активности се спроведуваат во Уганда, Руанда и Кенија, меѓу кои:

- **Центарот за оснажување на преживеаните лица „Преживеани за решенија“ (Survivors 4 Solutions) во Уганда (поддршка за реинтеграција)** е прифатен центар каде што преживеаните лица можат да учат, да влијаат и меѓусебно да се оснажуваат со обука за работа, групи фокусирани на грижа и засновани на трауматските искуства, хоризонтални менторства меѓу преживеаните лица и лидерство. Центарот обезбедува поддршка на долгорочната реинтеграција преку обука за професионални и животни вештини, поддршка на вработувањето, создавање механизми за самовработување, унапредување на образованието, личен развој итн.
- **Онлајн лидерство за преживеани лица за да станат успешни лидери на преживеани лица.** Преживеаните лица учествуваат во серија работилници каде што учат лидерски вештини истовремено фокусирајќи се на превенција на трговијата со луѓе. Часовите се состојат од работилници на различни теми: Основи на трговијата со луѓе, преминување од жртва во лидер, грижа за себе, управување со проекти, трауми, секундарни трауми, јавно говорење, застапување, законодавство и политики за борба против трговијата со луѓе, етичко раскажување приказни, оснажување, и хоризонтално менторство меѓу преживеани лица.

Мрежа предводена од преживеани лица во Холандија - работи на унапредување на процесите на оснажување, вклучување и ангажирање.

- Безбеден простор за преживеани лица е група предводена од преживеани лица и лоцирана во Холандија, а наменета за недокументирани преживеани лица од трговија со луѓе со цел сексуална експлоатација од Африка, која постои од 2019 година. Целта е да се обезбеди стабилност, емоционална и физичка сигурност, како и почитување на недокументираните преживеани лица што припаѓаат на маргинализирани групи. Со обезбедување менторство, духовно охрабрување, релациона мрежа и психосоцијална рехабилитација во

рамки на културно-ориентиран пристап, групата ги зајакнува врските меѓу преживеаните лица од различни форми на трговија со цел да се изгради движење против трговијата со луѓе во кое во првите редови се преживеаните лица.

- **„Преживеани лица за промена“** е проект што го спроведува Мрежата во Холандија. Лидерите на преживеаните лица работат заедно со стручните лица во борбата против трговијата со луѓе за да изградат организации засновани на искуствата на преживеаните лица за подобро да им служат на жртвите и на преживеаните лица, залагајќи се за вклучување на преживеаните лица со цел заеднички да се создадат сензитивни и компетентни практики за справување со трауматските искуства, како и да се унапреди лидерството и придонесот на преживеаните лица од трговија со луѓе. <https://footprinttofreedom.org/>

Библиографија

Арнштајн, С. (1969), *Скала на учество на граѓаните. Весник на Американскиот институт на урбанисти*, 35:216–24.

Августин, К. (2019), Разликата помеѓу „жртвата“ и „преживеаното лице“, статија во „Дејли Нортвестерн“, Универзитет во Нортвестерн.

Совет на Европа (2005), *Конвенција за акција против трговијата со луѓе*. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/197>

Совет на Европа (2019), *ГРЕТА, Помош на жртвите на трговија со луѓе. Тематско поглавје од осмиот општ извештај за активностите на ГРЕТА*.

Различни и еднакви (2020), *Анализа и мапирање на националните механизми за упатување за заштита на жртвите на трговија со луѓе во шесте Учеснички на МАРПИ*.

Различни и еднакви (2020), *Извештај од истражувањето за почетните состојби за информираноста и учеството во НМУ на Учесничките на МАРПИ*.

Фонд за слобода (2021), *Фонд за лидерство на преживеани лица, брошура и леток*. [Survivor-Leadership-Fund-Brochure.pdf \(freedomfund.org\)](https://www.freedomfund.org/Survivor-Leadership-Fund-Brochure.pdf), [Survivor-Leadership-Fund-Leaflet.pdf \(freedomfund.org\)](https://www.freedomfund.org/Survivor-Leadership-Fund-Leaflet.pdf)

Гуит, И. (2014). *Партиципативни пристапи, методолошки брифови: оценување на влијанието 5, Канцеларија за истражување на УНИЦЕФ*.

Харт, Роџер А. (1992), *Учество на децата: од токенизам до државјанство, УНИЦЕФ*.

Азар, Лоран и Одуан, Елиз (2016), *Партиципативен пристап: Дефиниција*. <https://dicoagroecologie.fr/en/encyclopedia/participatory-approach/>

ИАП2, *Столбови за учество на јавноста, брошура*. <https://www.iap2.org/mpage/Home>

ИЦМПД (2021), *Развивање и следење на националниот одговор против трговијата со луѓе. Водич за практичари*. <https://www.icmpd.org/our-work/capacity-building/anti-trafficking-programme>

ИЦМПД (2009), *Насоки за развој на транснационален механизам за упатување за жртви на трговија со луѓе: Југоисточна Европа*. <https://www.icmpd.org/publications/publications/2009/>

ИЦМПД (2007), *Слушање на жртвите. Искуства од процесите на идентификација, враќање и помош во Југоисточна Европа*.

ИЦМПД (2010), *Студија за искуствата по трговијата со луѓе во Република Чешка, Унгарија, Италија и Португалија.*

Кетрин С. Квик, Марта С. Фелдман (2011), *Разликување на учеството и вклучувањето, Весник за едукација и истражување во областа на урбаното планирање 31(3):272-290.*

Национален центар за обука и техничка помош за трговија со луѓе (2018), *Пакет алатки за формирање организации засновани на искуствата на преживеаните лица. Ресурси и практики засновани на трауматските искуства на преживеаните лица за поддршка и соработка со преживеаните лица од трговија со луѓе како стручни лица.*

Сорентино, Лилиана (2019), *Процена на Националниот механизам за упатување за жртвите на трговија со луѓе во Република Србија, објавена од АСТРА.*

Суртес, Р. (2014), *(Ре)интеграција на тргуваните лица. Работа со тргувани деца и млади, НЕКСУС институт.*

ОХЦХР (2002), *Препорачани принципи и насоки за човекови права и трговија со луѓе, E/2002/68/дод.1.*

ОХЦХР (2018), *Насоки за државите за ефективно спроведување на правото на учество во јавните работи.*

ОБСЕ/ОДИХР (2004), *Национален механизам за упатување: здружување на напорите за заштита на правата на тргуваните лица – Прирачник за практичари.*

ОБСЕ/ОДИХР (2020) *Меѓународен советодавен совет на преживеани лица од трговија со луѓе на ОДИХР (ИСТАК). Преглед. https://www.osce.org/files/f/documents/2/2/485315_0.pdf*

ОБСЕ/ОДХИР (2022), *Национален механизам за упатување, Здружување на напорите за заштита на правата на тргуваните лица – Прирачник за практичари, второ издание.*

ОБСЕ/ОДИХР, *Повик за членови на ИСТАК.*

УНИЦЕФ (2006), *Насоки за заштита на децата жртви на трговија со луѓе.*

UN WOMEN, *Виртуелен центар за знаење за ставање крај на насилството врз жените и девојчињата <https://www.endvawnow.org/en/articles/1790-victim-survivor-centred-approach.html>*

Виткин, Рејчел и Робјант, Кејти, д-р, Фондација Хелен Бамбер (2022), *Кодекс на однесување заснован на трауми за сите стручни лица што работат со преживеани лица од трговија со луѓе и ропство, второ издание. [Trauma Informed Code of Conduct \(TICC\) | Helen Bamber](#)*

World Vision (2021), *Оснажување на децата и младите на глобалната сцена: проблемите на пристапот за еднократно учество*. <https://www.wvi.org/stories/child-participation/empowering-children-and-young-people-global-stage-pitfalls-one-time>

Веб-страници:

Модел за учество 360°: <https://360participation.com/#main>

Збирка на АПРАМП, ЛИБРЕ: <https://apramp.org/apramp-ulises-merida-y-reale-presentan-la-coleccion-libre-en-la-mbfwmadrid-el-proximo-10-de-abril/>

Збирка на АПРАМП, ЛИБРЕ, Јутуб: <https://youtu.be/kT-gXclkfZ0>
КАСТ ЛА: <https://www.castla.org/> , <https://nationalsurvivornetwork.org/> и <https://nationalsurvivornetwork.org/la-survivor-network/>

Улоги ЛА: <https://www.castla.org/>, <https://nationalsurvivornetwork.org/> и <https://nationalsurvivornetwork.org/la-survivor-network/>

Центри за контрола и превенција на болести (ЦДЦ), (2020): https://www.cdc.gov/cpr/infographics/6_principles_trauma_info.htm

Фонд за слобода: [Survivor Leadership Fund - Freedom Fund](#)
Институт „Санар“: <https://sanar-institute.org/>

Стејт департамент на САД: [U.S. Advisory Council on Human Trafficking - United States Department of State](#)

Анекс 1

1.1. Алатка за процена на потенцијалот за спроведување добри практики.

Со оваа алатка се врши процена дали одредена практика може да се преслика во нов контекст.

Краток опис на практиката:

	Прашања што треба да се постават	Одговори
Релевантност на практиката		
Проблем	Кој проблем треба да го реши практиката?	
Целни групи	Кои се корисниците на оваа практика? Наведете детални информации за групите.	
Опсег	Кој е опсегот на практиката?	
Резултати	Какви резултати би можеле да се постигнат со спроведувањето на практиката?	
Применливост на практиката		
Организациска експертиза и капацитети	Наведете која институција/ организација треба да ја спроведе практиката – владина (кој сектор), НВО, меѓународна? Дали практиката е во согласност со организациската стратегија, визија? Какво тематско знаење е потребно?	
Финансиски, административни, човечки, технички предуслови	Опишете ги условите што треба да ги исполнува агенцијата за спроведување: (а) Буџет /извор на буџет; (б) Персонал – дали се потребни дополнителни стручни лица или задачите може да се доделат на персоналот што е веќе вработен; (в) Техничка опрема (каков вид)?	

Посебни законски одредби	Дали практиката бара посебни законски одредби за нејзино спроведување? На кое ниво (централно, локално)?	
Контекст		
Потенцијални ризици и можни решенија	Дали има потенцијални ризици што треба да се земат предвид при спроведувањето на практиката? Образложете. Кои мерки треба да се преземат за да се спречат потенцијалните ризици?	
Политичка поддршка	Дали е потребно да се донесат политички одлуки за да се воспостави и спроведе практиката? Какви? Дали постојат политички околности што би можеле да придонесат за спроведување на практиката? Образложете.	
Контекст и приспособливост	Дали практиката е поврзана со вашиот конкретен контекст? Дали има некои фактори што би можеле да придонесат за нејзината успешност? Образложете. На пример: (а) Административен контекст (вид на администрација); (б) Општествен контекст (општествени норми, прописи итн.); (в) Политички контекст (актуелна политичка агенда на централно/локално ниво) итн.	

Анекс 2

2.1. Аспекти во работата со луѓе што преживеале трауматски настани.

Оваа табела е изготвена врз основа на Кодексот на однесување заснован на трауматски искуства за сите стручни лица што работат со преживеани лица од трговија со луѓе и ропство, изготвен од Рејчел Виткин и д-р Кејти Робјант.

„Методите на работа засновани на трауматски искуства се темелат на разбирањето на штетните ефекти од трауматските искуства, заедно со основните принципи на сочувство и почит“.³²

Иако Кодексот на однесување е насочен на работата со жртвите, поголемиот дел од принципите би можеле да се применат во интеракцијата со лица што преживеале трауматски настани, вклучително ТЛ.

ДОВЕРБА	Да воспостави и одржи меѓусебен однос на доверба со преживеаните лица во кој било работен контекст или средина.
БЕЗБЕДНОСТ	<p>Да се одржи постојано чувство на смиреност, сигурност и безбедност во текот на целата работа;</p> <p>Техника „овде и сега“</p> <p>Да се биде свесен дека разговорот за трауматските настани и повторувањето на сопствената приказна може да ги вознемири и преоптовари преживеаните лица, а тоа може да ги влоши постојните психолошки проблеми. Ако дојде до вознемиреност или преоптовареност на преживеаните лица во кое било време во текот на средбата, корисна техника е брзо да се врати нивниот фокус на „овде и сега“. Ова може да има смирувачки ефект.</p>
СВЕСНОСТ	Да се биде свесен за потенцијалните ситуации што можат да предизвикаат вознемиреност и повторна трауматизација. Да се минимизираат ризиците од таквата изложеност.
ПОЧИТ	Искуствата на преживеаното лице да се третираат со почит.

³² Рејчел Виткин и д-р Кејти Робјант, Фондација Хелен Бамбер (2022), Кодекс на однесување заснован на трауми за сите стручни лица што работат со преживеани лица од трговија со луѓе и ропство, второ издание: Trauma Informed Code of Conduct (TICC) | Helen Bamber

Анекс 3

3.1. Список со потенцијални функции на советодавното тело.

Овој список претставува предлог за потенцијални области на работа и функции на советодавното тело. Врз основа на идентификуваните потреби, советодавното тело може да се фокусира на една област и/или една функција, или може да покрие неколку области на дејствување и/или да врши повеќе функции.

Функциите на советодавното тело мора да се утврдат пред телото да биде официјално формирано. Откако ќе се изврши оценување, функциите може да се ревидираат. списокот не е исцрпен.

Област на работа	Функции
Правен и политички одговор против трговијата со луѓе	<ol style="list-style-type: none"> Совети, повратни информации, препораки за: <ul style="list-style-type: none"> Процес на оценување на НМУ, СОП, стратегии за борба против трговијата со луѓе, ПОА, политики поврзани со ТЛ итн. Процес на креирање нови стратегии за борба против трговијата со луѓе, ПОА итн. и процес на ревизија на НМУ, СОП итн. Застапување и препораки за измени во политиките и законодавството.
Поддршка за жртвите на ТЛ	<ol style="list-style-type: none"> Да се обезбеди директна поддршка во тековната работа со жртвите – работа со жртви во прифатилишта и кризни единици, поддршка на жртвите при подготовката за судски процеси, сведочење, поддршка на социјалната работа и адаптација на жртвите откако ќе излезат од мрежата за поддршка итн. Поддршка за реинтеграцијата на жртвите – собирање средства за пакети за поддршка, грантови за реинтеграција на жртвите итн.
Превенција и подигање на свеста	<ol style="list-style-type: none"> Учество во активности за подигање на свеста и едукација: <ul style="list-style-type: none"> Општа јавност Ранливи групи. Работа со медиумите.
Градење на капацитетите на стручните лица	<ol style="list-style-type: none"> Давање совети за креирање на содржината за обука за стручните лица што работат со жртви на ТЛ. Учество како предавач во активности за обука.

3.2. Критериуми за избор на членови на советодавното тело³³.

Во табелата се предлагаат можни критериуми за избор на членови на советодавното тело. Критериумите за избор треба да бидат избрани и приспособени според делокругот и функциите на советодавното тело.

Искуство	Кандидатите треба да бидат преживеани лица од ТЛ. При назначувањето на кандидатите треба да се има предвид мотивацијата на кандидатот да се пријави и да се покаже чувствителност кон неговото закрепнување од траумите.
Експертиза	<p>Во зависност од фокусот и делокругот на советодавното тело, кандидатите треба да покажат дека имаат искуство со:</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ Застапување против трговија со луѓе, обезбедување поддршка на жртвите, иницијативи за подигање на свеста итн. ☐ Области поврзани со ТЛ – право, кривична правда, социјална работа, здравство, образование итн. <p>За областите каде што немаат искуство, кандидатите треба да покажат вистински интерес за нив.</p>
Активно учество	<p>Кандидатите треба да можат да го покажат своето активно учество во мрежите на преживеани лица, иницијативите предводени од преживеани лица итн.</p> <p>За областите каде што немаат искуство, кандидатите треба да покажат вистински интерес за нив.</p>
Урамнотежена родова застапеност	<p>При изборот на кандидати мора да се обезбеди урамнотежена родова застапеност.</p> <p>Во зависност од фокусот на советодавниот одбор, при изборот на кандидати можеби ќе треба да се обезбеди и географска застапеност (на земји, или провинции/области итн.) и разновидност на експертизата.</p>

33 Врз основа на ОБСЕ/ОДИХР, Повик за членови на ИСТАК.

3.3. Формулар за пријавување за членовите на советодавното тело/група.

Формулар за пријавување за членовите на советодавното тело

(Образец)³⁴

Општи податоци за кандидатот		
Име	Презиме	Возраст
Датум на раѓање (дд.мм.гггг)	Место на раѓање	Државјанство
Број на телефон		Адреса за електронска пошта
Прашања		
1. Во случај да сте биле активни на полето за борба против трговијата со луѓе (или друго поврзано поле), наведете информации за својата работа:		
2. Образложете зошто сметате дека сте соодветни да работите како член на [.....]:		
3. Објаснете како вашата лична приказна влијае на вашата мотивација да работите на полето за борба против трговијата со луѓе и да станете член на [.....]:		
4. Дополнителни информации што би биле корисни за вашата пријава за [.....]:		

Ве молиме имајте предвид дека [.....] не е подготвена да дејствува како група за примарна емоционална поддршка ниту пак нуди услуги за поддршка. Доколку имате потреба, би требало да се обратите на вашиот личен систем за поддршка. Доколку немате, размислете за можноста да воспоставите таков систем.

Ако не сум избран/-а за член на [.....], заинтересиран/-а сум и натаму да добивам информации за настаните и активностите против трговија со луѓе што ги спроведува [.....] преку адресата за е-пошта дадена во овој формулар за пријавување.

Датум: _____ Потпис: _____

34 Образецот е заснован на формуларот за пријавување на ИСТАК.

3.4. Внатрешни прописи на Советодавниот одбор за жртви/ потенцијални жртви на трговија со луѓе

Албанските власти љубезно го обезбедија овој документ за да послужи како пример за добра практика кај Учесниците на MAPPI.

(Неофицијален превод)

НАЦРТ-РЕГУЛАТИВА

ЗА ОРГАНИЗАЦИЈАТА И ФУНКЦИОНИРАЊЕТО НА СОВЕТОДАВНИОТ ОДБОР ЗА ЖРТВИ/ПОТЕНЦИЈАЛНИ ЖРТВИ НА ТРГОВИЈА СО ЛУЃЕ

Во согласност со точка 2 од Договорот бр. 2931 Протокол од 08.04.2019 година, на Националниот координатор за борба против трговијата со луѓе „За формирање и функционирање на Советодавниот одбор за жртви/потенцијални жртви на трговија со луѓе“, ја одобри Регулативата за организацијата и функционирањето на Советодавниот одбор за жртви/можни жртви на трговија со луѓе.

ПОГЛАВЈЕ I

ОПШТИ ОДРЕДБИ

Член 1

Намера на Регулативата

Намерата на оваа Регулатива е да ги дефинира правилата и деталните должности на организацијата, функционирањето и односите на Советодавниот одбор за жртви/потенцијални жртви на трговија со луѓе (БКВТ), ангажиран за превенција и реинтеграција на жртвите/потенцијалните жртви на трговија со луѓе.

Член 2

Цели на Регулативата

Целта на изготвувањето и одобрувањето на оваа Регулатива е следна:

- а. Да се создаде потребната регулаторна рамка за спроведување на покоординирано и поефективно функционирање на БКВТ;
- б. Да се воспостави сеопфатен механизам за советување со активна улога на самите жртви на трговија со луѓе кои биле реинтегрирани и/или се во процес на реинтеграција;
- в. Да се сврти вниманието на БКВТ кон зголемување на партнерството на државните институции со граѓанското општество во активностите за подигање на свеста, превенција и борба против трговијата со луѓе;
- г. Да се овозможи професионализам и доследност;

д. Да се овозможи зголемена застапеност на жртвите на трговија со луѓе во сите фази на одлучување, креирање политики, политики, програми и активности против трговијата со луѓе.

Член 3

Соработка

а. Членовите на БКВТ се водат од принципот на градење позитивни односи, соработка и разбирање меѓу нив, како и со другите чинители вклучени во борбата против трговијата со луѓе;

б. Членовите на БКВТ ја спроведуваат својата активност во целосно партнерство со граѓанското општество и државните институции.

ПОГЛАВЈЕ II

ОРГАНИЗАЦИСКА СТРУКТУРА НА БКВТ

Член 4

Формирање на Одборот

а. БКВТ е формиран со уредба бр. 2931 протокол, од 08.04.2019 година, на Националниот координатор за борба против трговија со луѓе „За формирање и функционирање на Советодавниот одбор за жртви/потенцијални жртви на трговија со луѓе“.

б. БКВТ е формиран за да ги надгледува и координира сите чинители (државни и недржавни) и активности против трговијата со луѓе, како и обемот на работата за заштита, превенција и реинтеграција на жртвите/потенцијалните жртви на трговија со луѓе.

Член 5

Состав на Одборот

а. БКВТ се состои од најмалку 3 лица;

б. Бројот на членови на БКВТ секогаш ќе биде (3, 5 или максимум 7 членови) со цел да се олесни процесот на донесување одлуки;

в. Националниот механизам за упатување на жртви/потенцијални жртви на трговија со луѓе (НМУ) ќе биде точка за поддршка за БКВТ. Членовите на НМУ или други непрофитни организации кои ја поддржуваат и придонесуваат во оваа област можат да присуствуваат на состаноците на БКВТ како гости;

г. Членовите на БКВТ мора да бидат албански државјани или странци кои легално престојуваат во Албанија;

д. Членовите на БКВТ ќе останат на функцијата со мандат од 2 години со право на реизбор;

ѓ. Членовите на БКВТ треба да се на возраст над 16 години со одобрение од законскиот старател.

Член 6

Избор на членови

- а. Кандидатите за членови на Одборот можат да бидат самонимирани или номинирани од организации активни на полето на борбата против трговијата со луѓе;
- б. Членовите на НМУ гласаат за членови на Одборот. Одборот ќе биде избран со мандат од две години. Координаторот на активностите против трговија со луѓе ќе го спроведе процесот на избор. За да се олесни дискусијата за потенцијалните кандидати, организациите кои обезбедуваат услуги за поддршка на жртвите треба да направат избор на успешни случаи кои ќе бидат дел од процесот на избор на Одборот;
- в. Листата на кандидати се доставува до Дирекцијата која го координира националниот одговор за борба против трговијата со луѓе најмалку 10 работни дена пред состанокот на НМУ;
- г. БКВТ ќе избере претседател(и) од редовите на своите членови, кој има право да остане на функцијата една година со право да биде реизбран вторпат;
- д. Претседателот на БКВТ се избира со просто мнозинство од членовите на БКВТ и со тајно гласање;
- ѓ. Одборот може да избира и лица на други позиции (секретар(и)) доколку смета дека е соодветно.

Член 7

Статус на членовите на Одборот

- а. Членовите на БКВТ во никој случај нема да се сметаат за вработени во државна служба и нема да добиваат никаков надомест освен надоместот за патни трошоци или трошоци за сместување;
- б. Ангажирањето во БКВТ ќе биде доброволно.

Член 8

Критериуми за избор на членовите на Одборот

- а. Членовите на БКВТ мора да бидат одвоени од програмата за реинтеграција и/или да бидат во процес на одржлива реинтеграција, како што ќе оценат давателите на услуги, да се реинтегрирани во општеството и да бидат способни да станат активен дел од БКВТ (Мора да се осигуриме дека нивното вклучување е доброволно и не влијае на нивните животи или на нивниот нов социјален статус по трговијата со луѓе);
- б. Тие мора доброволно да се согласат да бидат членови на БКВТ, да покажат мотивација да се вклучат во БКВТ во согласност со мисијата и описот на работата на Одборот;
- в. Тие мора да се согласат да ги применуваат утврдените норми поврзани со доверливоста и етиката на работењето на БКВТ;

г. Тие мора да поседуваат доволно знаење од областа на правдата, социјалната заштита, заштитата на децата итн.;

д. Тие мора да имаат добри комуникациски вештини и би можеле да придонесат со предлагање на промени потребни за подобрување на ситуацијата со ЖТЛ/ПЖТЛ;

ѓ. Тие се независни и непристрасни во извршувањето на нивните функции како членови на БКВТ;

ПОГЛАВЈЕ III

ДОЛЖНОСТИ И ОДГОВОРНОСТИ НА БКВТ

Член 9

Должности и одговорности на БКВТ

Во текот на вршењето на својата дејност БКВТ ги има следните должности и одговорности:

а. БКВТ ќе функционира како советодавна структура за прашања за превенција и борба против трговијата со луѓе, од жртва до жртва, до Канцеларијата на националниот координатор за борба против трговијата со луѓе;

б. Членовите на БКВТ ќе даваат предлози при изготвување на политики и програми за жртвите на трговија со луѓе. Само така ќе се обезбедат политики и програми за заштита и реинтеграција на жртвите во согласност со нивните потреби;

в. Членовите на БКВТ ќе бидат дел од кампањите за подигање на свеста за спречување на трговијата со луѓе;

г. БКВТ одговорно ќе ги спроведува сите задачи и упатства на Одборот;

д. Членовите на БКВТ ќе поддржуваат лица кои може да бидат ранлива група за трговија со луѓе;

ѓ. БКВТ ќе обезбеди препораки за подобрување на законодавството и услугите обезбедени од владата/НВО за поддршка на жртвите и потенцијалните жртви на трговија со луѓе.

Член 10

Технички секретаријат

а. Дирекцијата која го координира националниот одговор за борба против трговијата со луѓе ќе биде структура за поддршка за функционирање и непречено одвивање на работата на Одборот и во соработка со Коалицијата на засолништа за борба против трговијата со луѓе (ККАТ) ќе му помага на Одборот во вршење на неговата активност;

б. Со цел да се обезбеди административна и логистичка поддршка на БКВТ, во Дирекцијата е формиран Технички секретаријат на БКВТ кој го координира националниот одговор против трговијата со луѓе;

в. Директорот кој го координира националниот одговор за борба против трговијата со луѓе назначува лице кое треба да биде одговорно за целата активност на БКВТ;

г. Техничкиот секретаријат на БКВТ има должност да ги организира состаноците на БКВТ, да води записници од состаноците и да ги составува извештаите на БКВТ.

ПОГЛАВЈЕ IV

ОРГАНИЗАЦИЈА НА СОСТАНОЦИТЕ НА БКВТ

Член 11

Свикување на БКВТ

а. Во согласност со Договорот бр. 2931 протокол, од 08.04.2019 година, БКВТ одржува состаноци 2 (два) пати годишно, или почесто, во зависност од потребите и проблемите со кои се среќава, како и на барање на членовите;

б. Состанокот на БКВТ го организира и со него претседава претседавачот на БКВТ;

в. Административната и логистичката страна на состаноците ја организира Техничкиот секретаријат на БКВТ, кој ги презема сите мерки за навремено известување на членовите;

г. Известувањето за состанок се праќа најмалку 5 работни дена пред датумот на состанокот, по е-пошта или писмено, што е еден од форматите што членовите на БКВТ однапред го договориле. Во прилог на писмото се доставува и дневниот ред со преглед на прашањата што треба да се разгледаат на состанокот. По најавата за следниот состанок следува потврда за учество од поканетиот член. Во случај на неучество, поканетиот член мора да даде писмено известување, наведувајќи ја причината за неучеството на состанокот;

д. Пред секој состанок, Техничкиот секретаријат подготвува информации за сработеното, како и го насочува вниманието на БКВТ на конкретни кои се однапред договорени од БКВТ.

Член 12

Структура на состанокот

а. Состанокот го отвора и модерира претседавачот на БКВТ, кој исто така го презентира дневниот ред и резимето на последните случувања во работата на БКВТ.

б. Според дневниот ред, збор земаат сите членови на БКВТ;

в. За време на состанокот Техничкиот секретаријат води записник;

г. Пред да биде објавен, записникот од состанокот се разменува заради коментари меѓу сите членови на БКВТ и на крајот служи како основа за подготовка на релевантно известување меѓу состаноците на БКВТ;

д. На крајот од состанокот, претседавачот остава конкретни задачи што треба да ги следат БКВТ и неговите членови.

ПОГЛАВЈЕ IV

ДОВЕРЛИВОСТ И ЕТИЧКИ ПРАШАЊА

Член 13

Доверливост

а. Сите членови на БКВТ при вршењето на своите активности покажуваат особена грижа во администрирањето на податоците со почитување на принципот на доверливост, како и со градење безбеден систем за размена на податоци, согласно важечката законска регулатива за заштита на податоците;

б. Имајќи ја предвид важноста и сензитивната природа на прашањата што треба да се дискутираат, членовите на БКВТ ќе ја вршат својата активност при што ќе ја почитуваат доверливоста според важечката легислатива;

в. Одборот ќе функционира без да биде јавно промовиран, освен ако членовите на БКВТ со едногласна одлука не одлучат поинаку, но секогаш почитувајќи ја доверливоста според важечката законска регулатива;

г. Членовите на БКВТ мора да го пополнат формуларот за доверливост, во формуларот што е приложен кон Регулативата;

д. Состаноци на БКВТ ќе се одржуваат во просториите на Министерството за внатрешни работи.

Член 14

Управување со лични податоци

а. Секоја лична информација што може да биде споделена од членовите на Советодавниот одбор (примарниот фокус е Жртви на трговија со луѓе) треба да се користи во состојба на целосна доверливост и не смее да се споделува со трети лица без согласност на жртвите;

б. Од членовите на БКВТ може да се бара да споделат лични информации само врз основа на реална потреба да се добијат такви информации и со почитување на законските стандарди за споделување доверливи информации;

в. Секој член на БКВТ мора да потпише изјава за доверливост во која се наведува дека употребата и откривањето на лични податоци за поединци кои се дел од Одборот (во примарен фокус се жртвите на трговија со луѓе) е опфатена со законот бр. 9987, од 10.03.2008 година за „Заштита на лични податоци“ како што е изменет;

г. Раководителот на БКВТ и Техничкиот секретаријат водат ажурирана листа на членови и нивните контакти.

Член 15

Доброволно учество

а. Секој член на БКВТ мора да го пополни формуларот за доброволно учество пред да се приклучи на БКВТ;

б. Учесството на секој член на БКВТ треба да се гради на доброволна основа, давајќи му можност на секој член во секое време да поднесе оставка од функцијата што ја презел;

в. Во случај кога некој од членовите се повлече, тој/таа мора писмено да го известат претседателот на Одборот и Центарот кој го следи/помага Одборот.

Член 16

Поддршка за жртвите на трговијата со луѓе

а. На членовите на БКВТ им е потребна поддршка за да се подготват однапред;

б. Поддршка ќе биде обезбедена од Дирекцијата што ја координира националната реакција против трговијата со луѓе и Албанската национална коалиција за борба против трговијата со луѓе, а кои им помагаат на жртвите на трговијата со луѓе;

в. Оваа поддршка треба да се фокусира на: управување со очекувањата на членовите, разјаснување на улогата што ќе ја имаат, идентификување на вештините што треба да ги имаат за подобро да ги исполнат своите одговорности како членови на Одборот, како и на која било друга поддршка што може да биде потребна;

г. На членовите на БКВТ треба да им се даде можност да поставуваат прашања и да размислуваат за влијанието на нивната вклученост.

Член 17

Влегување во сила

а. Оваа регулатива влегува во сила на (датум)

Одобрено од членовите на Одборот:

Анекс 4

4.1. Алатка за самопроцена за Практиката заснована на искуствата на преживеаните лица.

Оваа алатка е изготвена од Академијата за лидерство за трговија со луѓе од 2017 година, организирана преку Националниот центар за обука и техничка помош за трговија со луѓе и Коро Северна Каролина. Тим од невладини организации и шест лидери на преживеани лица изготвија препораки за тоа како обезбедувањето услуги за жртвите и потенцијалните жртви на ТЛ може да се реализира преку практики и принципи засновани на трауматските искуства на преживеаните лица.

Практиката заснована на искуствата на преживеаните лица вклучува значаен придонес од разновидна заедница на преживеани лица во сите фази на програмата или проектот, вклучително и изготвувањето, спроведувањето и оценувањето. Алатката е наменета да им помогне на организациите да го проценат степенот до кој нивните активности/проекти/програми се засновани на искуствата на преживеаните лица, како и при идентификувањето на областите за подобрување. Алатката опфаќа три области за процена на практиката заснована на искуствата на преживеаните лица.³⁵

<i>Упатства: Во секој ред заокружете по еден одговор, означувајќи го степенот до кој се почитува практиката (Никогаш-0, Повремено-1 или Секогаш-2). Резултатите од поединечните делови ги покажуваат силните и слабите области, вкупниот резултат го покажува степенот до кој програмата или проектот е заснован на искуствата на преживеаните лица.</i>	Никогаш	Повремено	Секогаш
Значаен придонес			
Програмата/проектот обезбедува можности за вработување на преживеаните лица.	0	1	2
Преживеаните лица се на лидерска позиција во програмата/проектот (раководство, советодавен одбор итн.)	0	1	2
Во отсуство на персонал составен од преживеани лица, се ангажираат консултанти-преживеани лица да дадат придонес.	0	1	2
Ако не е достапна директна поддршка, се користат упатства и ресурси изготвени од преживеани лица.	0	1	2
Резултат: од 8		
Од разновидна заедница на преживеани лица			

³⁵ Национален центар за обука и техничка помош за трговија со луѓе (2018), *Пакет алатки за градење организации засновани на искуствата на преживеаните лица. Ресурси и практики засновани на трауматските искуства на преживеаните лица за поддршка и соработка со преживеаните лица од трговија со луѓе како стручни лица.*

Придонесот на преживеаните лица ја застапува перспективата за трговијата со луѓе и за сексуална и за трудова експлоатација.	0	1	2
Придонесот на преживеаните лица ја застапува перспективата и на домашните и на странските државјани.	0	1	2
Придонесот на преживеаните лица застапува други различни перспективи на преживеаните лица (возрасни, малолетни, преживеани лица од ЛГБТК заедницата итн.).	0	1	2
Програмата/проектот ги вклучува најдобрите практики од други области засновани на искуствата на преживеаните лица (семејно насилство итн.).	0	1	2
Воспоставен е процес заснован на силните страни за одредување на соодветните области и нивоа на ангажирање на преживеаните лица.	0	1	2
Резултат: од 10		
Во сите фази на програмата или проектот			
При креирањето на почетната програма/проект се користи експертизата на преживеаните лица.	0	1	2
Придонесот на преживеаните лица е вклучен во креирањето на политиките и процедурите.	0	1	2
Придонесот на преживеаните лица е вклучен во креирањето на материјалите за програмата/проектот.	0	1	2
Експертизата на преживеаните лица се користи во текот на спроведувањето на програмата/проектот.	0	1	2
Експертизата на преживеаните лица се користи при оценувањето на програмата/проектот.	0	1	2
Се воспоставува и се спроведува процес за добивање повратни информации од учесничките-преживеани лица.	0	1	2
Резултат: од 12		
ВКУПЕН РЕЗУЛТАТ: од 30		

Анекс 5

5.1. Примери за вклучување преживеани лица во различни области на НМУ.

Ревизија на „Националниот механизам за упатување, здружување на напорите за заштита на правата на тргуваните лица – Водич за практичари“ на ОБСЕ/ОДИХР

Насоките на НМУ на ОБСЕ/ОДИХР беа предмет на втора ревизија. Ажурирањето на првичните насоки што станаа револуционерен пристап за спроведување на одговорите за борба против трговијата со луѓе низ регионот на ОБСЕ и пошироко, како и модел за ефективна соработка меѓу засегнатите страни и упатување на жртвите, беше потфат што беше силно поддржан од лидерите на преживеаните лица и претставниците на организациите предводени од преживеани лица. Вклучувањето на искуствата, сведоштвата и насоките на преживеаните лица-лидери е од суштинско значење за мултидисциплинарен и сеопфатен пристап во борбата против трговијата со луѓе и креирањето перспективни практики.

Ревидираната верзија на Насоките на НМУ вклучува сведоштва и пораки од преживеаните лица, членовите на [ИСТАК](#), поврзани со секоја тематска област опфатена со прирачникот.

Идентификација на жртвите – Мобилна единица, АПРАМП, Шпанија

АПРАМП има мобилна единица составена од преживеани лица од трговија со луѓе од различно потекло.

Единицата врши пребарување и процена на можни локации за трговија со луѓе во различни периоди од денот со цел да се идентификува активноста на трговија со луѓе и да им помогне на жените и девојчињата што се заробени во ситуации на сексуална експлоатација. АПРАМП изготви сопствена **методологија на пристап** со цел да се лоцираат местата на трговија со луѓе каде што може да се идентификуваат жените и девојчињата заробени во експлоатација, обезбедувајќи директна работа од преживеани лица со доживеано искуство.

АПРАМП има преживеани лица од различно потекло бидејќи тие можат да ја идентификуваат експлоатацијата подобро од кој било. Преживеаните лица од сексуална експлоатација и трговија со луѓе, кои се вработени во АПРАМП, самите добиле поддршка од програмите на АПРАМП и слободно избрале како професија да им помагаат на други лица во иста ситуација. Социјалните агенти се лица што претходно доживеале сексуална експлоатација и трговија со луѓе и ја надминале ситуацијата преку програмите на АПРАМП. Тие се целосно закрепнати и слободно избираат како професија да им помагаат на други луѓе во иста ситуација. Методологијата на АПРАМП придонесува за закрепнување на повеќе од 500 тргувани и експлоатирани лица секоја година во партнерство со државните безбедносни сили на Шпанија и Јавниот обвинител за странци.

<https://apramp.org/unidad-movil/>

Марш предводен од преживеани лица за подигање на свеста за трговијата со луѓе, Холандија

Организацијата на преживеани лица од трговија со луѓе „Едит-Бернадет Солушн“, во партнерство со „Трага до слободата“, организација предводена од преживеани лица, ја отпочнуваат иницијативата за марш на преживеаните лица. Проектот за марш на преживеаните лица ротира во различни градови во Холандија за да се покаже посветеноста на преживеаните лица да ѝ стават крај на трговијата со луѓе така што ќе бидат во првите редови на движењето за подигање на свеста за трговијата со луѓе во сите провинции во Холандија.

Source: Footprint to Freedom

Целта на Маршот на преживеани лица е да се подигне свеста за трговијата со луѓе, но и да се охрабрат жртвите и преживеаните лица што сè уште се заглавени во невидливите синџири на трговијата со луѓе да истапат знаејќи дека не се сами. <https://footprinttofreedom.org/our-partners/>

Пакет алатки за формирање организации засновани на искуствата на преживеаните лица. Ресурси и практики засновани на трауматските искуства на преживеаните лица за поддршка и соработка со преживеаните лица од трговија со луѓе како стручни лица.

Пакетот алатки е изготвен од Националниот центар за обука и техничка помош за трговија со луѓе, Институтот за благосостојба „Санар“ со поддршка на американското Министерство за здравство и човечки услуги и Канцеларијата за трговија со луѓе. Шестмина лидери-преживеани лица се дел од тимот за развој.

Пакетот алатки претставува збирка на нови и постојни ресурси со кои се гради организацискиот капацитет за соработка и поддршка на персоналот, волонтерите и консултантите што се идентификуваат како преживеани лица-лидери. Соодветен е за употреба од страна на организации, коалиции, оперативни работни групи, волонтерски програми и други организации за борба против трговијата со луѓе што сакаат да ја подобрат соработката со оние што се погодени од трговијата со луѓе.

Многу успешни лидери немале формално образование кога ја започнале својата кариера. Лидерите на преживеаните лица честопати го користат своето знаење и доживеано искуство за да ја подобрат успешноста на програмата, а многумина постигнуваат успех преку своето професионално искуство и/или дополнително образование како што се развиваат нивните кариери. Овој пакет алатки им помага на организациите да креираат можности за преживеаните лица да бидат препознаени како експерти за темата, овозможувајќи им пристап онаму каде што на поинаков начин не може да се пристапи.

https://www.acf.hhs.gov/sites/default/files/documents/otip/toolkit_for_building_survivor_informed_organizations.pdf

5.2. Прашалник за собирање повратни информации од жртвите.

Образецот предложен во [Анекс 6](#) може да се приспособи за целите на истражување конкретни услуги и програми. Доколку е потребно, може да се преиначи во прашалник или да се користи како насоки за спроведување интервјуа или групни консултации.

Анекс 6

6.1. Образец за собирање повратни информации од корисниците на услугите.

Овој образец е наменет за собирање повратни информации од возрасните корисници на услуги, но не и од децата.

Во зависност од начинот на собирање повратни информации (во писмена форма или преку средба/интервју), воведот може да се приспособи. Предложените теми и прашања се опционални и општи.

Образецот мора да се приспособи според целта за собирање повратни информации (оценување на спроведувањето на услугите, следење и оценување на НМУ, известување, насочено собирање информации поврзани со одреден тренд на ТЛ, конкретна процедура или политика). Може да вклучува помалку, повеќе или други тематски области и помалку, повеќе или други прашања.

Ве молиме имајте предвид дека за да се избегне непријатна ситуација за корисникот, анкетарот или организацијата што бара повратни информации не треба да биде организацијата што ги обезбедува услугите за поддршка.

Вовед

Моето име е [.....] и сум [позиција/професија] во [име на институцијата/организацијата]. Ви благодарам што се согласивте да се сретнете и да разговарате со мене.

Целта на нашиот разговор [на овој формулар] е да дознаеме какво било вашето искуство откако се спасивте од ситуацијата со трговија со луѓе. Информациите ќе се користат само за [целта на повратните информации]. Вашето име нема да биде сподделено. Нема да се собираат лични податоци.

Не мора да одговарате на сите прашања. Ако се чувствувате непријатно, можете да изберете да не одговорите или можеме веднаш да го прекинеме разговорот.

ИДЕНТИФИКАЦИЈА	<ul style="list-style-type: none"> • Што ви беше кажано кога првпат контактиравте со организација за поддршка? • Дали ви беа објаснети вашите права? • Дали бевте информирани за вашето право на период на рефлексија? • Дали беше лесно да се разговара со лицето од организацијата? • Дали добро и брзо ве разбраа? • Дали брзо ве упатија на соодветно место? • Како би го окарактеризирале првиот разговор? • Дали контактиравте со полицијата?
ПЛАН ЗА БЕЗБЕДНОСТ И ПОДДРШКА	<ul style="list-style-type: none"> • Дали разговаравте што конкретно ви треба во овој момент? • Дали можевте да кажете сè што ве загрижува и што ви треба? • Кога ќе размислите, што друго би ви помогнало во овој момент? • Имаше ли нешто друго што ви беше важно, а не можевте да го кажете?
УПАТУВАЊЕ	<ul style="list-style-type: none"> • Какви информации ви беа дадени пред да ве упатат во друга организација? • Дали сте потпишале документ дека се согласувате со ова? • Дали луѓето што работеа во организацијата во која бевте упатени веќе знаеја за вас или моравте да им кажете сè од почеток? • Дали нивниот претставник ве придружуваше за време на патувањето?
СМЕСТУВАЊЕ, ПСИХОЛОШКА И СОЦИЈАЛНА ПОМОШ	<ul style="list-style-type: none"> • Дали бевте сместени во прифатилиште? • Дали сте посетиле лекар додека бевте во прифатилиштето? • Дали добивте хуманитарна помош - пари, облека, нешто друго? • Колку пати се сретнавте со психолог? • Дали запознавте други луѓе од тимот? Можете ли да се сетите кои беа нивните позиции? • Колку долго мислите дека ќе ви треба поддршка? • Каква поддршка е најкорисна за вас во моментот и во наредните месеци?

<p>ПЕРИОД НА РЕФЛЕКСИЈА</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Дали добивте објаснување што е период на рефлексивност? • Дали сте разговарале со адвокат? Дали се чувствувавте опуштено додека разговаравте со адвокатот? Дали разбравте сè што ви кажа? • Дали остана нешто нејасно во вашиот разговор? • Дали имавте договорено посебна заштита? • Дали разговаравте со психолог?
<p>РЕИНТЕГРАЦИЈА</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Откако се вративте во своето живеалиште, со кои специјалисти разговаравте? • Дали се посетувавте психолог? Колку долго? • Дали и членовите на вашето семејство се консултираа со психолог? • Дали имавте план за реинтеграција? • Дали сте вработени во моментот? (Дали сте работеле нешто откако се вративте – колку долго)? • Дали ви беа надоместени трошоците за здравствено и социјално осигурување? • Дали организацијата за поддршка ве контактираше откако прекинавте да работите со нив? Кога беше последниот контакт? • Колку долго би сакале да бидете во контакт со луѓето во организацијата за поддршка? • Дали има нешто што би сакале да биде поинаку - што би ви помогнало/би ви го олеснило барањето вработување?
<p>УЧЕСТВО ВО КРИВИЧНАТА ПОСТАПКА</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Дали е поднесена тужба против трговецот со луѓе? • Што ви беше кажано за вашата вмешаност во овој предмет? • Дали одржувавте контакт со некој од организацијата - психолог, адвокат - за време на кривичната постапка? • Дали трговецот беше осуден? • Дали се чувствувавте безбедно во судот? • Дали разбравте сè што се случуваше? • Дали имавте кому да ги поставите вашите прашања? • Дали има нешто што би сакале да го промените во врска со вашето присуство во судот?

ОБЕСШТЕТУВАЊЕ

- Дали добивте информации и објаснување како може да барате обесштетување преку суд или граѓанска тужба?
- Дали имате намера да побарате такво обесштетување?
- Дали некој ви помага со ова?
- Дали добивте некаков финансиски надоместок на штета?

Дали би сакале да додадете нешто?

Датум: Име:

